

ΑΧΙΛΛΕΩΣ Γ. ΛΑΖΑΡΟΥ

ΑΛΒΑΝΟΙ, ΑΡΒΑΝΙΤΕΣ - ΒΟΡΕΙΟΗΠΕΙΡΩΤΕΣ
ΕΡΑΝΙΣΜΑΤΑ ΕΝΗΜΕΡΩΤΙΚΑ

ΑΝΑΤΥΠΟΝ ΕΚ ΤΟΥ ΛΔ' ΤΟΜΟΥ (1992) ΤΟΥ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ «ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ»

Κορίνθοι, 7, 60
ΣΟΥΛΙ, 16

ΑΘΗΝΑΙ 1992

87-1+D 6

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ΑΧΙΛΛΕΩΣ Γ. ΛΑΖΑΡΟΥ

ΑΛΒΑΝΟΙ, ΑΡΒΑΝΙΤΕΣ - ΒΟΡΕΙΟΗΠΕΙΡΩΤΕΣ
ΕΡΑΝΙΣΜΑΤΑ ΕΝΗΜΕΡΩΤΙΚΑ

ΑΝΑΤΥΠΟΝ ΕΚ ΤΟΥ ΛΔ' ΤΟΜΟΥ (1992) ΤΟΥ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ «ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ»

ΑΘΗΝΑΙ 1992

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ο ΑΧΙΛΛΕΑΣ ΛΑΖΑΡΟΥ είναι ο αναγνωρισμένος επιστημονικά ειδικός στα εθνολογικά και στα μειονοτικά θέματα, που στις ημέρες μας συζητούνται ανησυχητικά και έναγωνία.

Γεννήθηκε στην Έλασσόνα, όπου τέλειωσε Δημοτικό και Γυμνάσιο παλαιού τύπου. Σπούδασε Φιλολογία στο Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν. Μετεκπαιδεύθηκε στο Δ.Μ.Ε. και έλαβε Πτυχίο Μετεκπαιδύσεως με «άριστα». Παρακολούθησε τὸ Μεταπτυχιακὸ Τμήμα Εἰδικεύσεως στὴν Ἱστορία καὶ Φιλολογία τῶν βαλκανικῶν λαῶν τῆς Φ.Σ.Π.Α. καὶ αναγορεύθηκε Διδάκτωρ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν με «άριστα». Ὡς ὑπότροφος τοῦ Ι.Κ.Υ. ἔκανε μεταπτυχιακὲς σπουδὲς Γλωσσολογίας, Ἐθνολογίας, Ἱστορίας βαλκανικῶν λαῶν, καθὼς καὶ γλωσσικῶν-ἔθνολογικῶν σχέσεων Ἀλβανῶν-Ρουμάνων, σὲ Α.Ε.Ι. τῆς Γαλλίας (Ἰνστιτούτο Ρουμανικῶν Σπουδῶν Σορβόννης - 4ο Πανεπιστήμιο Σορβόννης, Πρακτικὴ Σχολὴ Ἀνωτάτων Σπουδῶν, Ἐθνικὸ Ἰνστιτούτο Ἀνατολικῶν Γλωσσῶν καὶ Πολιτισμῶν). Ἀπὸ τὸ πρῶτο ἔτος τῶν σπουδῶν του ἐκλέχθηκε Ἐντ. Καθηγητὴς τοῦ 4ου Πανεπιστημίου (γὰρ τὴν ἀκρίβεια *Chargé de cours à la Sorbonne*), ἡ δὲ διδασκαλία του χαρακτηρίσθηκε ἀπὸ τὸν Διευθυντὴ τοῦ Ἰνστιτούτου Alain Guillermou ὡς «ἀξιοθαύμαστη».

Λόγω τῶν εἰδικῶν σπουδῶν ὑπηρέτησε κατ' ἀπόσπαση ὡς ἐπιστημονικὸς συνεργάτης στὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, τῆς ὁποίας ὁ Πρόεδρος Διονύσιος Ζακυθηνὸς τὸν ἀξιολόγησε σὲ ὅλα τὰ κριτήρια με «άριστα».

Δίδαξε ἀναλυτικὰ καὶ τεκμηριωμένα τὰ θέματα, πὸν σπούδασε καὶ μόλις σήμερα θεωροῦνται φλέγοντα, ὅταν ἐπικρατοῦσε πλήρης ἀδιαφορία, με ἐξαίρεση τὶς Παραγωγικὲς Σχολές, ὅπου ἡ διδασκαλία του βροῆκε μεγάλη ἀπήχηση καὶ βαθμολογήθηκε με «άριστα».

Ὡς ἐπιστημονικὸς συνεργάτης προσέφερε πρωτότυπο ἔργο στὴν Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους (Ἐκδ. Ἀθηνῶν). Ὡς εἰδικὸς ἐπιστημονικὸς σύμβουλος ὑπῆρξε μοναδικὸς στὸ ΥΠΕΞ γιὰ τὶς ἑλληνορουμανικὲς σχέσεις, τὸ λεγόμενο Κουτσοβλαχικὸ καὶ ἔθνολογικά, τῶν ὁποίων εἶναι ἄριστος γνώστης, ὅπως ἀποδεικνύουν οἱ πολυάριθμοι καὶ τέλεια τεκμηριωμένες δημοσιεύσεις του, ἀξιολογούμενος ἀπὸ τὸν Φιλολογικὸ Σύνλλογο Παρνασσό, τόσο με τὴν ἐνεργὸν ἀνάσθη του ὡς μέλους τοῦ Δ.Σ. ὅσο καὶ τὴν εὐθύνη του στὴ διεύθυνση τοῦ Τμήματος Βαλκανικῶν Σπουδῶν. Ἐκεῖ δὲ ὅπου ἡ παρουσία του ἀκτινοβόλησε εἶναι ἡ Ἐπιτροπὴ Ἐνημερώσεως γιὰ τὰ Ἐθνικὰ θέματα, τῆς ὁποίας ὁ Πρόεδρος Νικόλαος Θέμελης στὸν Πρόλογο αὐτοτελοῦς δημοσιεύματος δραστηριοτήτων τῆς ὁμολογεῖ ὅτι ὁ Ἀχιλλέας Λαζάρου ὡς Γενικὸς Γραμματέας τῆς «ἐσήκωσε στοὺς ὤμους τὸ βαρύτερο φορτίο, ὀλοφάνερο στὴν Ἐκθεση, ἀληθινὴ πρᾶγματι σκιαγράφηση τῆς ἐπιστημονικῆς φιλοτιμίας καὶ φυσικῆς καὶ πνευματικῆς ἀντοχῆς του». Ἐκπλήσσεται κανεὶς με τὸν τεράστιο ἀριθμὸ καὶ τὴν πλούσια θεματολογία τῶν διαλέξεων, ἐνημερωτικῶν, ἐπιστημονικῶν, συναρπαστικῶν, στὸ Ἐσωτερικὸ καὶ Ἐξωτερικό.

Ἰδιαίτερα τὴν ἀσυναγώνιστη ἐπιστημονικὴ κατάρτισή του, τὴν ὑπέροχη ἀνθρώπινη συμπεριφορὰ καὶ τὴν ἀνεξάντλητη ἀγάπη του γιὰ πληθυσμιακὲς ἐνό-

τητες τοῦ Ἑλληνισμοῦ, Βλάχους, Ἀρβανίτες, Καραγκούνηδες, Κουπατσα-
ραίους, Σαρακατσάνους, ἔξιλαμισμένους κ.ἄ., ἐκτιμήσαμε προσωπικά καὶ συλ-
λογικά, ὥστε νὰ συνεργασθοῦμε σὲ σειρά διαλέξεων θέλοντας νὰ συμβάλλουμε
στὴν ἀποφασιστικὴ ἀπόκρουση τῆς προπαγάνδας, στὴν ἀποκατάσταση τῆς
ἀλήθειας καὶ στὴν τόνωση τοῦ φρονήματος τῶν ἀκροατῶν.

Προηγῆθησαν βέβαια ἄλλοι. Ἦδη τὴν 15-11-1987 μὲ πρόσκληση τοῦ
Μορφωτικοῦ Σωματείου «Χρυσόστομος Σταμούλης» τῶν Θεβῶν σὲ κατά-
μεστη αἴθουσα ἀνέπτυξε τὸ θέμα «Προσωπογραφία Ἀρβανιτῶν», προκαλών-
τας τὸν ἐνθουσιασμό καὶ τὴν ἀγαλλίαση τῶν Ἀρβανιτῶν τῆς Βοιωτίας μὲ τὶς
τόσο ἄφθονες καὶ διαφωτιστικὲς ἀποκαλύψεις γιὰ τὴν ἑλληνικότητά τους.

Λαμπρὲς ἐπίσης ὑπῆρξαν οἱ συμμετοχὲς τοῦ μὲ ἀνακοινώσεις γιὰ Ἀρβα-
νίτες σὲ συνέδρια, ὅπως στὸν Ἀσπρόπυργο, στὰ Λουτρὰ Ὑπάτης κ.ἄ., ἰδίως
στὴν ἔδρα τοῦ Συλλόγου μας κατὰ τὸ Δ' συνέδριο Ἱστορίας-Λαογραφίας τῆς
Δυτικῆς Ἀττικῆς, μὲ θέμα «Παρετυμολογίαις ἀρβανιτικῶν ὄρων καὶ ἐθνολογι-
κὲς παρερμηνεῖες».

Ὅμως ὁ Σύλλογός μας, τοῦ ὁποίου οἱ λαογραφικὲς καὶ γενικὰ οἱ πολιτι-
στικὲς ἐκδηλώσεις ἐντυπωσίασαν ὄχι μόνον τὸ πλατύτερο κοινὸ ἀλλὰ καὶ τοὺς
λαογράφους καὶ εἰδικοὺς ἐπιστήμονες ἢ παράγοντες τῆς πολιτείας, κατάρτισε
πρόγραμμα διαλέξεων γιὰ τὴν ὑπεύθυνη καὶ ἐγκυρη ἐνημέρωση τῶν μελῶν
καὶ τῆς κοινῆς γνώμης στὸ Πνευματικὸ Κέντρο τοῦ Δήμου Ἄνω Λιοσίων μὲ
ὁμιλητὴ τὸν Καθηγητὴ Ἀχιλλέα Λαζάρου καὶ θεματὰ κατὰ σειράν:

- I.— «Διεπιστημονικὰ στοιχεῖα γιὰ Ἀρβανίτες».
- II.— «Τί σημαίνει ἀρβανιτικὸς πολιτισμὸς; Ἕνα δεῖγμα».
- III.— «Ἀλβανοί, Ἀρβανίτες Ἕλληνες - Βορειοηπειρῶτες».

Τὸ τρίτο δημοσιεύθηκε στὴν Επετηρίδα τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρ-
νασσὸς 1992 καὶ ἀνατυπώνεται πρὸς χάριν τῶν μελῶν, τῶν φίλων καὶ ἐνδια-
φερομένων, ὥστε νὰ διαθέτουν καὶ εὐχρηστα λόγῳ συντομίας γραπτὰ δεδομένα
τῆς ἑλληνικότητάς μας καὶ νὰ κατανοοῦν τὴν ὑπαρξὴ τοῦ ἀρβανιτικοῦ ιδιώμα-
τος ὡς δηλωτικῶν τῶν προπετειῶν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Ἐξ ἄλλου προγραμ-
ματίζουμε ἀνάθεση συγγραφῆς γιὰ Ἀρβανίτες σὲ ὅλες τὶς ἐκφάνσεις τους,
ἰδίως ὅσες μαρτυροῦν τὸν πηγαῖο καὶ αὐτούσιο Ἑλληνισμό τους.

Εὐλόγα καταστήσαμε μέλος ἐπίτιμο τοῦ Συλλόγου μας τὸν συγγραφέα τοῦ
δημοσιεύματος καὶ τοῦ ἀπονείμαμε τὴν 16-2-1992 σὲ ἐορταστικὴ ἐκδήλωση
ἀναμνηστικὴ Πλακέττα διὰ τοῦ ἐκπροσώπου τῆς Ὑφυπουργοῦ Ἐξωτερικῶν.
Ὁ τιμώμενος εὐχαρίστησε ἐγκάρδια ἀναπτύσσοντας μὲ γλαφυρότητα καὶ εὐ-
γλωττία τὸ θέμα «Ἡ ἑλληνικὴ συνείδηση τῶν Ἀρβανιτῶν».

Ἐκφράζουμε θερμότερες εὐχαριστίες πρὸς τὸν Καθηγητὴ Ἀχιλλέα Λα-
ζάρου, τὸν Πρόεδρο τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσὸς Καθηγητὴ Νικό-
λαο Λιβαδάρα, τὸν Πρόεδρο τῆς Ἐπιτροπῆς Ἐνημερώσεως γιὰ τὰ Ἐθνικὰ
Θέματα Νικόλαο Θέμελη, τ. Πρόεδρο τοῦ Ἐλεγκτικοῦ Συνεδρίου, καὶ ὅλους
τοὺς συνεργάτες τους γιὰ τὴν ἐνεργὸν συμπαράσταση στὸ ἔργο τοῦ Συλλόγου
μας.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΣΥΡΜΑΣ
ΦΑΡΜΑΚΟΠΟΙΟΣ

Πρόεδρος τοῦ Συλλόγου ἀρβανιτικῶν
πολιτισμοῦ Ἄνω Λιοσίων «Ἡ Γρίζα»

ΑΛΒΑΝΟΙ, ΑΡΒΑΝΙΤΕΣ - ΒΟΡΕΙΟΗΠΕΙΡΩΤΕΣ
ΕΡΑΝΙΣΜΑΤΑ ΕΝΗΜΕΡΩΤΙΚΑ

«Ἀρχὴ παιδεύσεως ἢ τῶν ὀνομάτων ἐπίσκεψις» (ἐξιχνίασις, ἔρευνα). Κατὰ τὸν Ἐπίκτητο (Π.Λ. 301/3) ὁ κυνικὸς φιλόσοφος Ἀντισθένης ἔλεγε ὅτι ἀρχὴ τῆς μορφώσεως τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ ἀκριβὴς ἐξέταση τῆς σημασίας τῶν λέξεων¹.

Οἱ ρίζες τῶν δύο πρώτων λέξεων τῆς ἐπικεφαλίδας τοῦ ἀρθροῦ μας, οἱ ὁποῖες ἄλλως τε αὐτούσιες ἢ καὶ παράγωγά τους ἀφθονοῦν, θησαυρίζονται στὰ λεξικά τόσο τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς ὅσο καὶ τῆς λατινικῆς², καθὼς καὶ νεωτέρων γλωσσῶν.

Πράγματι ἀρχαία πόλη Ἄλβα, τῆς ὁποίας οἱ κάτοικοι καλοῦνται Ἄλβανοί, ὑπάρχει στὴν Κρήτη, στὸ Λάτιο τῆς Ἰταλικῆς χερσονήσου, στὴ Γαλατία, στὴν Ἰσπανία, στὴν Τρανσυλβανία κ.ά. Μεταγενέστερα πόλεις ὁμώνυμες ἐμφανίζονται στὴ Β.Δ. Ἰταλία, στὸ Πεδεμόντιο, στὴ Σουηδία, στὶς Η.Π.Α.

Τὸ ὄνομα Ἄλβανὸς φέρουν ἄγιοι, ὅπως στὴν Ἀγγλία, ὅπου θεωρεῖται ὁ πρῶτος μάρτυς τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐπὶ Διοκλητιανοῦ, καὶ στὴ Γερμανία, ἀκριβέστερα δὲ στὴ Μαγεντία, ἄγιος, ὁ ὁποῖος ἔχει μαρτυρήσει τὸν 4ο αἰῶνα.

Εἰδικὰ στὸ Λάτιο, ΝΑ τῆς Ρώμης, δὲν εἶναι μόνον οἱ Ἄλβανοί, κάτοικοι τῆς ἀρχαίας πόλεως Ἄλβα, ἀλλὰ καὶ Ἄλβανὸν ὄρος, λατινικὰ *Albanus Mons*, πού σήμερα λέγεται *Monte Cavo*, καὶ Ἄλβανὶς λίμνη, λατινικὰ *Albanus lacus* καὶ ἰταλικά *Lago di Albano*.

1. Βλ. Μ. Ἰ. Ἰατροῦ, *Πόθεν καὶ διατί*, Ἀθῆναι 1972, 116α.

2. Βλ. Η. Liddell - R. Scott - Α. Κωνσταντινίδου, *Μέγα Λεξικὸν τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης*, Ἐκδόσεις Ἑλληνικά Γράμματα, λ. ἄλβος, α, ον. Ἰ. Δρ. Σταματάκου, *Λεξικὸν Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Γλώσσης*, Ἀθῆναι 1949. Παράρτημα Α', Λεξικὸν κυρίων ὀνομάτων, λ. Ἄλβα κ.έ. P. Chantraine, *Dictionnaire étymologique de la langue grecque. Histoire des mots*. Editions Klincksieck, Paris 1968, λ. ἄλφος. Α. Ernout et A. Meillet, *Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire des mots*, Paris, Librairie C. Klincksieck, 1967, λ. *albus*, -α, -um.

Περιοργότατα δὲν ἀπουσιάζει καὶ ὁ ὄρος Ἀλβανία. Δὲν εἶναι μοναδικὸς στὴ γειτονικὴ χώρα. Ἀλβανία περιγράφει ἤδη ὁ γεωγράφος Στράβων (ΙΑ', 4.1.10), κειμένη κοντὰ στὴν Ἀρμενία καὶ Γεωργία, στὸν Καύκασο, ὅπου ὄνομαστὲς εἶναι οἱ Ἀλβανικὲς ἢ Καυκάσιες πύλες. Στὰ πλαίσια δὲ τῆς τ. Σοβιετικῆς Ἐνώσεως ἦταν αὐτόνομη δημοκρατία τοῦ Νταγκεστάν. Ἡ ἀρχαία πρωτεύουσα ὀνομάζεται Ἄλβανα, ὁ δὲ ποταμὸς, ποὺ διαρρέει τὴ χώρα, φέρει τὸ ὄνομα Ἀλβανός, ὁ σημερινὸς Σαμούρ.

Ἐπίσης, κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ὅπως ἀφηγεῖται ὁ Πλίνιος (VI 29, 39), Ἀλβανοὶ κατοικοῦν καὶ στὶς βορειότερες ὄρεινὲς περιοχὲς, τὶς γειτονικὲς μὲ τὴ Σαρματία, ἢ ὁποῖα εἶναι τμῆμα τῆς Σκυθίας.

Ἐπὶ πλέον, σύμφωνα μὲ παράδοση, τὴν ὁποία διασώζουν οἱ Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεὺς καὶ Ἰουστῖνος, ἡ παρακαυκάσια Ἀλβανία εἶναι δημιουργημα τῶν Ἀλβανῶν, κατοίκων τῆς ἰταλικῆς πόλεως Ἄλβα, οἱ ὅποιοι μετανάστευσαν μὲ ἀρχηγὸ τὸν Ἡρακλῆ³.

Οἱ ἐπίμαχες, λοιπόν, λέξεις σχετίζονται στενότερα μὲ τὴν ἐλληνικὴ γλῶσσα, καθὼς καὶ μὲ τὴ λατινικὴ, συνάμα δὲ μὲ τὸν ἀπώτατο Ἑλληνισμό, ἀφοῦ ἡ ἰδρυση τῆς ἀπόμακρης Ἀλβανίας τοῦ Καυκάσου ἀνάγεται στὸν κύκλο τῶν ἄθλων τοῦ Ἡρακλῆ.

Ἐξ ἄλλου ἡ ἐρμηνεία τῆς μεταγενέστερης λέξεως Ἀρβανίτης ἢ Ἀλβανίτης, μὲ ρωτακισμό τοῦ λ ἢ χωρὶς αὐτόν, εἶναι δυνατὴ μὲ βάση τοπωνύμιο Ἀρβανον καὶ Ἄρβανα ἢ Ἄλβανον ἢ Ἄλβανα, κατὰ τὴν ἀντίστοιχη παραγωγή ὄλων τῶν προηγουμένων, Ἀνατολῆς, Βορρᾶ, Δύσεως.

Μὲ τὴν ἐτυμολογία τοῦ ὀνόματος Ἀρβανίτης, μεμονωμένα ἢ παράλληλα μὲ τὸ Ἀλβανός, ἀσχολοῦνται πολλοὶ Ἕλληνες καὶ ξένοι εἰδικοί ἐπιστήμονες. Λεπτομερὴς ἀναφορὰ δὲν χωρεῖ στὰ ὄρια μιᾶς σύντομης σκιαγραφήσεως τοῦ ζητήματος. Ὅμως εἶναι ἀπαραίτητη ἡ μνεία εἰδικῶν δημοσιευμάτων. Τὸ 1930, ὁ Π. Φουρίκης συμμετέχει στὸ 3ο διεθνὲς συνέδριο βυζαντινῶν σπουδῶν μὲ εἰσήγηση, τῆς ὁποίας τὸ θέμα εἶναι «Περὶ συστάσεως Ἀρχείου ἐθνικῶν καὶ τοπικῶν ὀνομάτων καὶ περὶ τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρβανίτης». Τὸ ἐπόμενο ἔτος, 1931, πρὸ τῆς δημοσιεύσεως τῶν Πρακτικῶν τοῦ συνεδρίου (1932), ὁ Φουρίκης ἐπανέρχεται μὲ μελέτη, ἢ ὁποῖα φέρει τὸν τίτλο «Πόθεν τὸ ἐθνικὸν Ἀρβανίτης»⁴.

Μετὰ τριάντα περίπου χρόνια ἡ καθηγήτρια Ἑρα Λ. Βρανούση στὴ σειρά τῶν ἐκδόσεων τῆς Ἐταιρείας Ἡπειρωτικῶν Μελετῶν, στὰ Ἰωάννινα

3. Βλ. *Μεγάλη Ἑλληνικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία*, Ἀθῆναι 1927, τ. 3ος, 403γ-406β. Ἀκόμη καὶ *Ἐπίτομον Ἐγκυκλοπαιδικὸν καὶ Γλωσσικὸν Λεξικὸν* Παπύρου-Λαρούς, λ. Ἄλβα - Ἀλβανία.

4. *Ἀθηνᾶ* 43, 1931, 3-37.

1962, δημοσιεύει μελέτημα ἐπιγραφόμενο «*Κομισκόρτης ὁ ἐξ Ἀρβάνων*», σχόλια εἰς χωρίον τῆς Ἄννας Κομνηνῆς, τὸ ὁποῖο συμβάλλει στὴν ἐνδελεχέστερη διερεύνηση⁵. Διότι σύντομα ἀκολουθοῦν ἀλλεπάλληλα δημοσιεύματα, ἰδίως τῶν Ducellier⁶, Stojkon⁷, Shuteriqi, Bozhori⁸, καθὼς καὶ οἱ ἐνδιαφέρουσες βιβλιοκρισίες τοῦ Luca⁹, ἂν καὶ εἶναι ἀπροκάλυπτα δυσμενεῖς μὲ χαρακτήρα μεροληπτικὸ ὑπὲρ τῶν ἀλβανικῶν ἰσχυρισμῶν. Καθαρὰ ἄλλως τε φαίνεται στὴν πρώτη περίπτωση, ὅπου, ἐνῶ ὑποτίθεται ὅτι κρίνεται ὁ Ducellier, οὐσιαστικὰ ἐπικρίνεται ἡ Βρανούση, ἐπειδὴ ἀκριβῶς ἐπισημαίνει τὴν παρανόγνωση καὶ παρερμηνεία τοῦ στρατιωτικοῦ ὄρου *κομισκόρτης*¹⁰, ὁ ὁποῖος μεταβάλλεται σὲ κύριο ὄνομα καὶ προβάλλεται ὡς ἡ πρώτη στὴν ἱστορία ὀνομαστὶ μνημονευομένη ἀλβανικὴ προσωπικότης, χωρὶς νὰ παραδίδεται ἀπὸ τὴν Ἄννα Κομνηνὴ οὔτε τὸ ὄνομα οὔτε ἡ ἐθνικότητα τοῦ ἀξιωματοῦχου τοῦ βυζαντινοῦ στρατοῦ. Ἐξ ἴσου ὀρθὴ εἶναι καὶ ἡ ἐπισημανσὴ τῆς, κατὰ τὴν ὁποία ἡ φράση ἐξ Ἀρβάνων δὲν σημαίνει «ἐξ Ἀλβανῶν» ἢ «ἐξ Ἀρβανιτῶν», ἀλλὰ ἐξ Ἀρβάνου = ἐκ τῆς γνωστῆς γεωγραφικῆς καὶ διοικητικῆς περιοχῆς Ἀρβανον ἢ Ἀρβανα¹¹.

5. Βλ. καὶ *Σύμμεικτα* 2, 1970, 207-254, ὅπου καταχωρίζεται ἡ μελέτη τῆς Βρανούση μὲ τίτλο «Οἱ ὄροι "Ἀλβανοί" καὶ "Ἀρβανίται" καὶ ἡ πρώτη μνεία τοῦ ὁμωνύμου λαοῦ τῆς Βαλκανικῆς εἰς τὰς πηγὰς τοῦ ΙΑ' αἰῶνος».

6. Alain Ducellier, «L' Arbanon et les Albanais au XIe siècle». *Travaux et Mémoires* 3, 1968, 354-358. Τοῦ αὐτοῦ, «Nouvel essai de mise au point sur l' apparition du peuple albanais dans les sources byzantines», *Studia Albanica* 2, 1972, 299-306. Τοῦ αὐτοῦ, *La façade maritime de l' Albanie au moyen âge. Durazzo et Valona du XIe au XVe siècle*, 177 — Institute for Balkan Studies, Thessaloniki 1981, 18, 49, 86, 89.

7. Rusi Stoikon, «Ἡ πρώτη περὶ Ἀλβανῶν πληροφορία εἰς τὰς ἱστορικὰς πηγὰς», μετάφρ. Γ. Σαμαρᾶ, *Δελτίον Σλαβιζικῆς Βιβλιογραφίας* 18, 1968, 44-48.

8. Γιὰ τὴν ἔντονη παρακολούθηση τῆς σχετικῆς βιβλιογραφίας ἀπὸ τὴν ἀλβανικὴ πλευρὰ βλ. Κοζο Bozhori, «A propos de l' extension du nom Arbanon à l' époque byzantine», *Actes du XIVe Congrès Intern. des Et. Byz.*, II, Bucarest 1975, 307-313.

9. Βλ. *Studia Albanica* 1, 1969, 147-155 καὶ 2, 1969, 195-199.

10. Βλ. P. Năsturel, «Etymologies byzantines», *Revue des Etudes Grecques* 91, 1978, 568-569, ὅπου δέχεται τὴ λέξη κομισκόρτης στὸ κείμενο τῆς Ἄννας Κομνηνῆς μὲ τὴν ἐννοια τοῦ βυζαντινοῦ ἀξιωματοῦ, ἐνῶ ταυτόχρονα ἐτυμολογεῖ τὴ λέξη Σκούρτη ἀπὸ τὴ λατινικὴ καὶ ὄχι ἀπὸ τὴν ἀλβανικὴ, ὅπως συνεχίζουν ἀκόμη ἀνενημέρωτοι καὶ προχειρολόγοι. Πβ. καὶ Ἀθηνᾶ 41, 1929, 160.

11. Πβ. καὶ Κ. Η. Μπίρη, Ἡ Ἀρβανιτιὰ τῆς Ἑλλάδος, *Βιβλιοφιλία* 1, 1976, 12: «Ἀρβων καὶ Ἀρβῶν ἐλέγετο κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἢ πρὸς τὸν Γενοῦσον ποταμὸν περιοχὴ τῆς Βορείου Ἠπείρου καὶ ὁ κάτοικός της ἐλέγετο Ἀρβωνίτης. Ἀπὸ αὐτὸ τὸ πατριδωνυμικὸ προῆλθε κατὰ τὰ νεώτερα χρόνια τὸ Ἀρβανίτης, ἐνῶ συγχρόνως τὸ γεωγραφικὸ Ἀρβων ἔγινε Ἀρβανον. Γειτονικὴ χώρα πρὸς τοὺς Ἀρβωνίτες, ἐπάνω ἀπὸ τὸν Γενοῦσο, ἦταν ἡ Ἰλλυρία, ἢ σημερινὴ Ἀλβανία, τῆς ὁποίας τὸ νεώτερο αὐτὸ ὄνομα ἔχει λατινικὴ προέλευσι καὶ σημαίνει ἄσπρη χώρα, σὲ ἀντιδιαστολὴ πρὸς τὸ ἀμέσως βορειότερον Μόντε νέγκρο -

Χειρότερη παρερμηνεία εἶχε ἐπιβάλει ἐπὶ αἰῶνα περίπου τὴν πλάνη γιὰ δῆθεν σύνθεση τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Θεσσαλίας ἀπὸ Βουλγάρους κυρίως καὶ ἀπὸ Βλάχους, ἐνῶ στὴν πραγματικότητα ἡ μνεία τῶν πρώτων ἦταν συνακόλουθο τοῦ γεωγραφικοῦ καὶ διοικητικοῦ ὄρου τοῦ βυζαντινοῦ Θέματος «Βουλγαρία»¹², στὴν ὁποία περιλαμβάνονταν καὶ ἡ ἀντίστοιχη θεσσαλικὴ περιοχὴ, οἱ δὲ Βλάχοι μνημονεύονται ὀνομαστικὰ στὸ κείμενο τοῦ Κεκαυμένου λόγῳ τῆς γλωσσικῆς ἰδιαιτερότητας, τῆς διγλωσσίας, μὲ δεύτερο γλωσσικὸ ἰδίωμα προερχόμενο ἀπὸ τὴ λατινικὴ, τὸ ὁποῖο ἀκριβῶς σημαίνεται καὶ μὲ τὴ λέξη Βλάχος = λατινόγλωσσος¹³.

Ἡ ἐπιμονὴ στὴν ἐρμηνεία «ἐξ Ἀλβανῶν», πέρα τῆς ὁποιασδήποτε ἐπιστημονικῆς φιλοτιμίας, ἀπόλυτα σεβαστῆς, ὀφείλεται ἐπιπροσθέτως καὶ στὸ σύνδρομο ἀλλοθονίας τῶν γειτόνων μας. Διότι οἱ διασημότεροι βαλκανολόγοι, μεταξὺ τῶν ὁποίων συγκαταλέγονται οἱ G. Weigand, Th. Capidan, H. Barié, Al. Rosetti, Vl. Georgiev, P. H. Stahl, I. I. Rüssu, M. D. Savić κ.ἄ.¹⁴, τοποθετοῦν τὴν κοιτίδα τῶν Ἀλβανῶν στὴν ἐνδοχώρα τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου. Κατ' ἀκολουθίαν ἐπέρχεται περιπλοκὴ καὶ στὸ ζήτημα καταγωγῆς τους. Ὁ σύγχρονός μας, κατ' ἐξοχὴν ἰλλυρολόγος, καθηγητῆς καὶ ἀντεπιστέλλον μέλος τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας I. I. Rüssu μετὰ διεξοδικὴ ἔρευνα συμπεραίνει ὅτι ἡ θεωρία γιὰ καταγωγὴ τῶν Ἀλβα-

Μαυροβούνι. Ἄλλωστε, καὶ οὐσιαστικὰ οἱ κάτοικοι τοῦ Ἀρβάνου ἦσαν ἄσχετοι πρὸς τοὺς Ἀλβανοὺς ὡς πρὸς τὴν ἐθνικότητα, τὴν θρησκεία καὶ τὸν φυλετικὸ χαρακτήρα. Καὶ μόνον ὡς πρὸς τὴν γλῶσσα οἱ Βορειοηπειρώτες αὐτοί, ἐπειδὴ ἐγειτόνευαν ἄμεσα μὲ τοὺς Ἀλβανοὺς καὶ εἶχαν ἐπικοινωνία καὶ συναλλαγὴς μαζί τους, μιλοῦσαν μιὰ μικτὴ ἑλληνοαρβανίτικη γλῶσσα, τὰ ἀρβανίτικα, ποὺ διαφέρουν πολὺ ἀπὸ τὴν γλῶσσα τῶν Ἀλβανῶν, πρᾶγμα ποὺ καὶ στὰ χρόνια μας ἔγινε ἀντιληπτὸ κατὰ τὸν πόλεμο τοῦ 1940». Βλ. καὶ Odile Daniel, *Le processus d' islamisation dans les villes d' Albanie aux XVIIe-XVIIIe siècles*, A.I.E.S.F.E., *Structure sociale et développement culturel...*, *Actes du Colloque...*, Bucarest 1975, 231 σημ. 2.

12 Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἡ ἐξέγερση τῶν Λαρισαίων τὸ 1066 καὶ ἡ ἐθνολογικὴ παρερμηνεία τῶν σχετικῶν χωρίων τοῦ Κεκαυμένου», *Θεσσαλικὰ Χρονικά* 11, 1976, 90-119. Ἐπίσης στὸ γαλλικὸ πρωτότυπο, «La révolte des Larisséens en 1066», *Actes de la Table Ronde La Thessalie*, 21-24, Juillet 1975. Collection de la Maison de l' Orient Méditerranéen. N° 6, Série Archéologique, 5, Lyon 1979, 303-318. Γιὰ τὴ συμβολὴ τῆς ἀνακοινώσεως στὴν ἀποκατάσταση τῆς ἀλήθειας βλ. Ἐλευθερία (Λαρίσης) 7.10.1975 καὶ *Γλωσσολογία - Glossologia* 5-6, 1986-1987, 155-156.

13. Βλ. *Revue des Etudes Roumaines* 7-8, 1961, 251, ὅπου ἀνάλυση τοῦ Giuliano Bonfante, ἢ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἀρωμονικὴ ἀνθρωπωνυμία», *Τόμος εἰς μνήμην Γ. Κουρμούλη*, Ἀθήνα 1988, 80 σημ. 2, ὅπου καταχωρίζεται ἡ προηγούμενη ἀνάλυση στὸ γαλλικὸ πρωτότυπο.

14. Ἀκριβεῖς παραπομπὲς καὶ ἀποσπάσματα τῶν ἀπόψεών τους βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Βόρειος Ἡπειρος. Ἱστορία - Πολιτισμὸς*, Ἰωάννινα 1990, 8 κ.ἑ., ὅπου ἐπίσης οἱ γνώμες τῶν Herbert Louis, Hans Krahe κ.ἄ.

νῶν ἀπὸ Ἰλλυριοῦς μὴ ἐκρωμαϊσμένους δὲν ἔχει πιθανότητες ἐπαληθεύσεως¹⁵. Ὁ καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου τῆς Σορβόννης P. H. Stahl δηλώνει ἀνεπιφύλακτα τὴ θρακικὴ καταγωγὴ τῶν Ἰαλβανῶν¹⁶.

Ὁ πρῶτος καὶ ὀνομαστότερος Ρουμάνος ἐθνολόγος Hasdeu¹⁷ προγόνους τῶν Ἰαλβανῶν θέλει τοὺς Κοστοβῶκους, κατὰ V. Pârvan βόρειο δακικὸ φύλο ἐντοπιζόμενο στὶς δύο πλευρὲς τῶν Καρπαθίων ἀπὸ τὴ Μπουκοβίνα, Γαλικία, Μαραμοῦρες καὶ παρακαρπαθικὴ Ρωσία, κατὰ Russu τμῆμα Βορείων Θρακῶν, κατὰ Gostar καὶ Κελτῶν ἐκδακισμένων...¹⁸

Σὲ ἀθηναϊκὸ ἐπιστημονικὸ περιοδικὸ¹⁹ δημοσιεύεται ἀπὸ ἐπίσης Ρουμάνο, βυζαντινολόγο, τὸν P. Năsturel παράδοξη θεωρία γιὰ καταγωγὴ τῶν Ἰαλβανῶν ἀπὸ θρακο-δακο-ἰλλυρικὸ ὑπόστρωμα, κοινὸ μὲ Βλάχους-Ἰαρωμόνους καὶ Ρουμάνους, ὥστε νὰ διαφαίνεται ἡ ἀναβίωση τοῦ παλαιοῦ σχεδίου ἐνὸς ἄξονα ἀπὸ Καρπάθια ἕως Πίνδο καὶ Ταίναρο!

Ἐξ ἄλλου ὁ Georges Cerbelaud Salagnac²⁰, συγγραφέας ἐφετινοῦ βιβλίου γιὰ τὶς ἐθνικὲς ρίζες τῶν Εὐρωπαίων, μολονότι προφανέστατα προδιατεθειμένος γιὰ ἀναγνώριση τῆς αὐτοχθονίας τῶν Ἰαλβανῶν καὶ τῆς καταγωγῆς τους ἀπὸ τοὺς Ἰλλυριοῦς, ἐν τούτοις, ὅπως τονίζει, ἐλλεῖπει ἀδιαμφισβητήτων τεκμηρίων, δὲν ὑπάρχει ἀπόδειξη ὅτι οἱ Ἰαλβανοὶ εἶναι οἱ ἀπόγονοι τῶν Ἰλλυριῶν. Προσθέτει δὲ καὶ σκέψεις, κατὰ τὶς ὁποῖες θὰ ἦταν δυνατόν νὰ κατάγονται ἀπὸ τοὺς Μακεδόνες²¹, ποὺ μὲ κάποια μετανάστευση διὰ μέσου τῶν βουνῶν θὰ μπορούσαν νὰ φθάσουν στὴ σημερινὴ χώρα τους.

15. I. I. Russu, *Etnogeneza Românilor*, București 1981, 452. Βλ. καὶ τὸ εἰδικὸ γιὰ τοὺς Ἰλλυριοῦς σύγγραμμά του, *Ilirici, Istoria - limba și onomastica - romanizarea*, București 1969, 151-152.

16. P. H. Stahl, *Ethnologie de l'Europe du Sud-Est. Une Anthologie*, Paris - La Haye 1974, 92.

17. B. P. Hasdeu, «Cine sint albanezii?», *Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii Literare*, serie II, XXIII, 103-113.

18. Βλ. ἀκριβεῖς παραπομπὲς στὸν καθένα ἀπὸ τοὺς ἀναφερομένους ἐπιστήμονες στὴν ἀνακοίνωση Ἰαχ. Γ. Λαζάρου, «Θεσπιεῖς κατὰ Κοστοβῶκων καὶ στρατολογία Ἰαλλήνων ἐπὶ ρωμαιοκρατίας», *Ἐπετηρὶς τῆς Ἰαταιρείας Βοιωτικῶν Μελετῶν Α'α'*, 1988, 292-293.

19. Βλ. *Byzantinische-Neugriechischen Jahrbucher* 22, 1978, 221 κ.έ. Ἐπίσης βλ. I. C. Dragan, *Dacia's Imperial Millennium*, București-Roma 1985, 280 κ.έ. D. C. Yermak, *Καὶ πάλιν τὸ τέρμα*. Γ' ἔκδ., Ἰαθῆναι 1984, 263, 279. Thierry Wolton, *Φάκελος «Farewell»*, μετάφρ. Β. Γαζῆς, Ἰαθῆναι 1987, 398 κ.έ.

20. G. Cerbelaud Salagnac, *Les origines ethniques des Européens*, Paris 1992, 88.

21. Οὔτε στὴ βιβλιογραφία δὲν καταγράφει τὸ μνημειῶδες ἔργο τοῦ Ἰα. Καλλέρη, τὸ ὁποῖο ἔχει ἐκδώσει τὸ Γαλλικὸ Ἰνστιτοῦτο Ἰαθηνῶν. Jean N. Kalléris, *Les anciens Macédoniens. Etude linguistique et historique*. Collection de l'Institut Français d'Athènes, I, Athènes 1954, II, 1976. Ἐπίσης ἀγνοεῖ τὴ διδακτορικὴ διατριβὴ τοῦ Cicerone Poghirc. Βλ. *Πλάτων* 37, 1985, 267-269.

Ἄλλα θεωρεῖ τὰ σωζόμενα στοιχεῖα σὰν ἀνεπαρκῆ γιὰ θεμελίωση τῆς ὑποθέσεως, ὅπως καὶ στὴν περίπτωση τῶν Ἰλλυριῶν. Στὸς τελευταίους ἀποδίδει τὴν ἐπιγραφή τοῦ δαχτυλιδιοῦ τῆς Σκόδρας, ἀγνοώντας ὅμως τὴν ἐπιτυχῆ ἀνάγνωσή της ἀπὸ τὴν Ognenova²², ἡ ὁποία ἀπέδειξε τὴν ἐλληνικότητά της καὶ τὴν παρουσία Ἑλλήνων, μάλιστα Χριστιανῶν κατὰ τοὺς 6ο-7ο αἰῶνες στὴν περιοχή τῆς Σκόδρας. Ἐξ ἴσου ἰλλυρικές χαρακτηρίζει καὶ κάποιες μεσσαπικές «γλῶσσες» καὶ ἐπιγραφές, χωρὶς στοιχειώδη ἀναφορὰ στὶς ἐρμηνευτικές προσπάθειες, στὶς ὁποῖες γίνεται λόγος καὶ γιὰ ἐλληνικότητα²³.

Ἡ καταγωγή τῶν Ἀλβανῶν τοποθετεῖται καὶ μακρὰν ὄχι μόνον τῆς σημερινῆς χώρας τους ἢ τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου ἀλλὰ καὶ ὅλης τῆς ΝΑ Εὐρώπης. Ὁ Τοῦρκος καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου τῆς Ἀγκύρας Ahmet Aydinli ἀναζητεῖ τὴν πατρίδα τους στὴν Ἀνατολή: «Οἱ σημερινοὶ —γράφει— Ἀλβανοὶ οὐδεμίαν σχέσιν ἔχουν μὲ τοὺς Ἰλλυριοὺς, ἀλλὰ ἀπὸ πάσης πλευρᾶς ἐξεταζόμενοι ἀποδεικνύονται πλήρως Τούρκοι. Κοιτὶς των ὑπῆρξε τὸ σημερινὸν Ἀτζερμπαϊτζάν»²⁴. Σχεδὸν ταυτοχρόνα τὴν ἀφετηρία τῶν Ἀλβανῶν ἐντοπίζει στὸ ἀκρότατο σημεῖο τῆς Δύσεως, στὴ Σκωτία τῆς Μεγάλης Βρεταννίας, ὁ Βούλγαρος Rusi Stoikov, ὁ ὁποῖος γράφει: «Ὁφθαλμοφανὴς ἐπίσης εἶναι καὶ ἡ σχέση μεταξύ τῆς “Ἀλβανίας” τῆς Σκωτίας τοῦ 9ου ἕως 11ου αἰῶνος καὶ τῆς Ἀλβανίας τῆς Ἀδριατικῆς τῆς νεωτέρας ἐποχῆς. Περὶ Ἀλβανῶν τῆς Βαλκανικῆς Χερσονήσου δυνάμεθα νὰ ὁμιλῶμεν μόλις κατὰ τὴν 4ην δεκαετηρίδα τοῦ 11ου μ.Χ. αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν»²⁵.

Ἀπὸ τοὺς ἐπιστήμονες δὲν ἀμφισβητεῖται ἀπλῶς ἡ κυριότητα τοῦ χώρου, στὸν ὁποῖο σήμερὰ κατοικοῦν οἱ Ἀλβανοί, ἀλλὰ ἀφήνεται μετέωρη καὶ ἡ ἀρχικὴ ἐστία τους, κάπου στὴ ΝΑ Εὐρώπη, στὸν Καύκασο, στὰ βρεταννικὰ νησιά! Τὸ δὲ τελευταῖο ἐνδεχόμενο, τὸ ὁποῖο θέτει ὡς πραγματικότητα Βούλγαρος ἱστορικός, ἐνοχλεῖ περισσότερο, σύμφωνα μὲ τὰ διαφαινόμενα στὴν κριτικὴ τοῦ Kolë Luka, ἀπὸ τὴν ταύτισή τους μὲ τοὺς Τούρκους καὶ τὴν προέλευσή τους ἀπὸ τὸ Ἀτζερμπαϊτζάν, κατὰ τὸν ἰσχυρισμὸ Τούρκου ἱστορικοῦ.

22. Ljuba Ognenova, «Nouvelle interprétation de l'inscription "illyrienne" d'Albanie», *Bulletin de Correspondance Hellénique* 83, 1959, 798-799.

23. Βλ. καὶ Ἰ. Κ. Βογιατζίδη, «Ἡ ἐλληνικότης τῆς φυλῆς τῶν Μεσσαπίων», *Προσφορὰ εἰς Στίλπωνα Κυριακίδην*, Θεσσαλονίκη 1953, 124-139. Μ. D. Savic, «Les anciennes langues balkaniques et leurs répercussions modernes», *Actes du troisième Symposium International de Thracologie* (Palma de Mallorca, 16-19 novembre 1981), Roma 1982, 247.

24. *Βαλκανικὴ Βιβλιογραφία* 1 (Συμπλήρωμα), IMXA, Θεσσαλονίκη 1973, 349.

25. Stoikov, ἔ.ἀ., 47.

Ὡστόσο ἡ ἐνόχληση καταντᾶ ἐντελῶς ἀκατανόητη, ἀφοῦ οἱ λέξεις Ἄλβανία καὶ Ἄλβανός εἶναι ξένες πρὸς τὴν πρωταρχικὴ γλώσσα τῶν σημερινῶν γειτόνων μας, οἱ ὅποιοι αὐτοαποκαλοῦνται Σκυπιτάρ καὶ ἀποκαλοῦν τὴν πατρίδα τους Σκυπίρια. Ἀρέσκονται δὲ νὰ δηλώνουν ὅτι ἀντίστοιχα σημαίνουν *ἀετός* καὶ *χώρα τῶν ἀετῶν*. Αὐτὲς ἀκριβῶς τὶς σημασίες διαδίδουν μὲ ὅλα τὰ ἐντυπα καὶ ἠλεκτρονικὰ μέσα, ὥστε νὰ περιέχονται καὶ στὸ ἐπισημότερο εὐρωπαϊκὸ ἐθνολογικὸ συλλογικὸ σύγγραμμα²⁶, παρασύροντας τὸν ἐλάχιστα ἐνημερωμένο συντάκτη τοῦ εἰδικοῦ ἄρθρου, στὸ ὁποῖο παρεισέφρησε αὐτούσια ἢ ἀλβανικὴ προπαγάνδα, ἐφ' ὅσον μάλιστα ἡ ἐλληνικὴ πλευρὰ ἦταν ἄλαλη καὶ κωφὴ, ἐνῶ εἶχε δυνατότητες συγγραφικῆς συνεργασίας.

Βέβαια μπορεῖ νὰ κολακεύονται οἱ Σκυπιτάροι παρουσιαζόμενοι σὰν ἀετοί, ἀλλὰ τὸ ἐθνωνύμιό τους δὲν εὐσταθεῖ οὔτε ἐτυμολογικὰ οὔτε ιστορικά.

Ἀπὸ τὶς ἐτυμολογίες, οἱ ὁποῖες προτάθηκαν, δύο εἶναι ἐπικρατέστερες. Κατὰ τὸν καθηγητὴ τοῦ πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Ἀντώνιο Χατζῆ²⁷ ἡ λέξη σκυπιτάρ εἶναι παράγωγο τῆς ἰταλικῆς λέξεως *schiorpetto* = ὄπλο πυροβόλο καὶ σημαίνει ὄπλοφόρος, ἔνοπλος, μισθοφόρος. Συνεπῶς ἡ ἐνδεδειγμένη ὀρθογραφία ἐπιβάλλει *ι*, δύο *π* καὶ δύο *τ*, σκιπιτιτάρ. Ἀλλὰ κατὰ τὸν Κροάτη καθηγητὴ τοῦ πανεπιστημίου Ζάγκρεμπ Petar Skok τὸ ἐθνικὸ ὄνομα τῶν Ἄλβανῶν Σκυπιτάρ ἐτυμολογεῖται διὰ τοῦ *Scupis* (ᾠάλβ. *Shkyp*), πρωτεύουσας τῆς Δαρδανίας²⁸, Σκόπια. Σχετικὰ δὲ μὲ τοὺς Σκυπιτάρους βεβαιώνει ὅτι «ὁ πυρήνας τοῦ λαοῦ τούτου φαίνεται νὰ εἶναι τὸ τελευταῖο κατάλοιπο τῶν Θρακῶν τῆς ἐπαρχίας τῆς Δαρδανίας, οἱ ὅποιοι σ' ἀντίθεση μὲ τοὺς Ρουμάνους ἐπέτυχαν νὰ ἀποφύγουν τὸν πλήρη ἐκρωμαϊσμό»²⁹. Κατὰ

26. *L'Europe et ses populations*. Oeuvre collective accomplie sur l'initiative et sous la direction d'Abel et d'Yvonne-Delphée Miroglio... Cet ouvrage a été honoré des distinctions de la Commission des Communautés Européennes et de la Fondation Européenne de la Culture. Martinus Nijhoff / La Haye 1978, 59. Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Μειονοτικά ζητήματα καὶ ἐπισκέψεις Δυτικο-Εὐρωπαϊῶν στὴν Ἑλλάδα» *Δελτίο* Ι.ΠΟ. Μ.Ε. (Ἰδρύματος Πολιτικῶν Μελετῶν καὶ Ἐπιμόρφωσης) 10, 1989, 5-6, καὶ *Ἐλευθεροτυπία* 19.7.1989, 32.

27. Α. Χατζῆ, «Škipetar̄ - κοιτάζω», *Ἀθηνᾶ* 40, 1928, 204. Τοῦ αὐτοῦ, «Πόθεν τὸ ἐθνικὸν Σκιπετάρ (Škipetar̄)», ΠΑΑ 4, 1929, 102-108. Τοῦ αὐτοῦ, «Σκιπετᾶρις-Škipetar̄», ΠΑΑ 5, 1930, 353-356. Τοῦ αὐτοῦ, «Σκιπετᾶροι - Škipetar̄. Περὶ τῆς ἐλληνικῆς ἀρχῆς τοῦ ἐθνικοῦ ὀνόματος τῶν Ἄλβανῶν», *Ἑλληνικαὶ Μελέται* 1, 1940, 23-42. Βλ. καὶ Η. Grégoire, «C. R. de A. C. Chatzis, Πόθεν τὸ ἐθνικὸν Σκιπετάρ;», *Byzantion* 4, 1927/28, 746-748. Τοῦ αὐτοῦ, «Le nom national des Albanais». *Le Flambeau*, mai-août 1929, 329-331.

28. Βλ. *Zeitschrift für romanische Philologie* 54, 1934, 180.

29. *Revue Internationale des Etudes Balkaniques* (RIEB) 1, 1934, 9.

τὸν VI. Georgien ἤδη τὸν 2ο αἰ. π.Χ. οἱ Σκυπιτάροι κατοικοῦν στὴ Δαρδανία, ἀπὸ τὴν ὁποία μεταναστεύουν στὸ σημερινὸ ἔδαφός τους³⁰. Κατὰ τὸν Tagliavini³¹ πρὸ τῆς ἐγκαταστάσεως Σλάβων στὰ κεντρικὰ μέρη τῆς Βαλκανικῆς κατοικοῦν Σκυπιτάροι. Σὲ ἄλλο δὲ δημοσίευμα³² ἐπισημαίνει ἐγκαταστάσεις Σκυπιτάρων περὶ τὰ Σκόπια ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα. Ἐνωρίτερα ὁ Jireček γράφει ὅτι Σλάβοι ἀπώθοῦν πρὸς νότο καὶ πρὸς τὰ ἀδριατικὰ παράλια Σκυπιτάρους, οἱ ὁποῖοι μόλις τὸν 11ο αἰώνα γίνονται αἰσθητοὶ στὸ Δυρράχιο, ἀλλὰ τὸν 14ο αἰώνα στὸ Κάτταρο, παραλιακὴ πόλη τοῦ Μαυροβουνίου, σλαβικὰ Kotor, καὶ ΝΑ τῆς Σκόδρας³³.

Ὅμως ἡ ἀπόθηση δὲν νοεῖται μόνον σὰν ἀποτέλεσμα πιέσεων καὶ ἐγκαταστάσεων Σλάβων, ἀφοῦ προηγούνται αὐτῶν καὶ ἔπονται ποικιλῶν ἄλλοι λαοί, μεταναστευτικοὶ ἢ ἐπιδρομεῖς, οἱ ὁποῖοι κατὰ καιροὺς ἀναγκάζουν πληθυσμοὺς τῆς χερσονήσου γι' ἀναζήτηση καταφυγῆς στὰ ἄβατα ἢ δυσπρόσιτα σημεῖα, ὅπου προσπαθοῦν νὰ ἀποκατασταθοῦν ὥσπου οἱ ξένοι ἠρεμήσουν καὶ συνδιαλλαγοῦν³⁴, ὥστε νὰ ἐξασφαλίσουν καὶ ἐκεῖνοι τὰ ἀπαραίτητα γιὰ τὴ συντήρησή τους ἢ ἀποφασίσουν τὴν ἐπάνοδο στὶς ἀφετηρίες τους, ὅπως λέγεται γιὰ τοὺς Κοστοβόκους³⁵.

Δὲν πρέπει νὰ λησμονεῖται ὅτι στὸν εὐρύτερο χῶρο τῆς χερσονήσου καὶ πέρα τοῦ Δουνάβεως ζοῦν κατὰ τὴ διάρκεια ὅλων τῶν περιόδων καὶ Ἕλληνες, σύμφωνα μὲ διαπιστώσεις ξένων ἐπιστημόνων, ὅπως τῶν Hatzfeld³⁶,

30. *Linguistique Balkanique* 2, 1960, 15-19.

31. *Studi Albanesi* V-VI, 8 κ.έ.

32. βλ. C. Tagliavini, *Le parlate albanesi di tipo ghego orientale (Dardania e Macedonia nord-occidentale)*, Roma 1942, 12 κ.έ.

33. C. Jireček, «Albanien in der Vergangenheit», *Illyrisch-albanische Forschungen* 1, 1916, 69-70. Περισσότερα στοιχεῖα μὲ ἀντιπαραθέσεις βλ. περιεκτικὴ ἔκθεση σὲ σύντομο κεφάλαιο ἐπιγραφόμενο «Ἡ ἀρχικὴ πατρίδα τῶν Ἀλβανῶν» Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, București 1968, 210 κ.έ., ὅπου ἐπίσης καταχωρίζεται καὶ ἡ ἄποψη τοῦ Henrik Barić, κατὰ τὴν ὁποία οἱ Σκυπιτάροι εἶναι Θράκες. Μετὰ δὲ συμβίωσή τους μὲ Ἰλλυριοὺς στὴ Δαρδανία καὶ στὴν Παννονία κατεβαίνουν ἀργότερα στὴ σύγχρονη Ἀλβανία.

34. H. Grégoire, *Les grandes mêlées de peuples dans la péninsule balkanique au Moyen Age*. (Syllabus d' un cours fait à l' Extension). Bruxelles: Maeck- Jamison, 1913. βλ. καὶ Ἑλληνικά 1, 1928, 101.

35. I. I. Russu, «Les Costoboces», *Dacia* N. 5. 3, 1959, 352. Ἀπὸ τοὺς Κοστοβόκους σώζει τὴν ἱερὴ πόλη τῆς Ἐλευσίνας ἕνας ἀπὸ τοὺς ἱεροφάντες της, σύμφωνα μὲ ἀρχαιολογικὸ εὔρημα τοῦ Φρ. Λενορμάν. βλ. Σπ. Λάμπρου, *Λόγοι καὶ ἀναμνήσεις ἐκ τοῦ Βορρᾶ*, ἐν Ἀθήναις 1909, 33.

36. J. Hatzfeld, *Les trafiquants Italiens dans l' Orient Hellénique*, Paris 1919, 20.

Pârvan³⁷, Robert³⁸, Beaumont³⁹, Digonić⁴⁰, Mitrea⁴¹, Vinja⁴², Condurachi⁴³, Nikolanci⁴⁴, Paronić - Pešikan⁴⁵, Braccesi⁴⁶ κ.ἄ. Ἡ συνύπαρξη Ἑλλήνων μὲ ἀλλογενεῖς λαοὺς εἶναι εἰρηνικὴ καὶ καλύπτει ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς ἀνθρώπινης δραστηριότητος. Ἀλλὰ κατὰ τὶς μετακινήσεις καὶ καθόδους νέων λαῶν ἀπὸ διάφορες κατευθύνσεις ὑφίστανται ἀναπόφευκτα καὶ οἱ Ἕλληνες πιέσεις καὶ δοκιμάζονται σκληρά, ὅποτε ἀρκετοὶ σπεύδουν νὰ σωθοῦν σὲ μέρη ἀσφαλέστερα, κυρίως δὲ στὰ παραμεθόρια τοῦ συμπαγοῦς Ἑλληνισμοῦ, ἐμβολιασμένοι ἤδη μὲ ξένα γλωσσικὰ ἰδιώματα, ὅπως τὸ σκυπιταρικό, τὸ ὁποῖο ἄλλως τε δὲν εἶναι τὸ μοναδικὸ οὔτε τὸ πρῶτο. Προστίθεται στὸ προγενέστερο σλαβωνικό, τὸ ὁποῖο κατὰ τὸν καθηγητὴ τοῦ πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Ν. Ἀνδριώτη ἐξαπλωνόταν σὰν ἰὸς ἐπιδημίας⁴⁷. Ἀρχαιότερα δὲ ἀποδεικνύονται τὰ βλάχικα, κατάλοιπα τῆς δημόδους ἀνατολικῆς λατινικῆς τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων, σωζόμενα ἀκόμη σὲ μερικὲς περιοχὲς⁴⁸.

Φυσικὰ πρὸ τῆς ρωμαιοκρατίας ὁ ἠπειρωτικὸς Ἑλληνισμὸς, καθὼς καὶ ὁ βορειότερος κατὰ μῆκος τῶν ἀδριατικῶν ἀκτῶν, διατηρεῖται σχεδὸν ἀλώβητος, διότι εἶναι ἀκμαῖος. Ὄταν δὲ ἀλλόφυλοι βόραιοι γείτονες ἐπιχειροῦν

37. V. Pârvan, *La pénétration hellénique et hellénistique dans la vallée du Danube*, Bucarest 1923. Τοῦ αὐτοῦ, *Dacia, civilizațiile străvechi din regiunile Carpatodanubiene*, Madrid 1956, 155-156.

38. *Bulletin de Correspondance Hellénique* 59, 1935, 506 σημ. 4. Τοῦ αὐτοῦ, *Hellenica. Recueil d'épigraphie, de numismatique et d'antiquités grecques*, Paris 1960, 538.

39. *Journal of Hellenic Studies* 52, 1936, 101.

40. P. Digonić, *La Dalmatie et les problèmes de l'Adriatique*, Lausanne 1944, 64.

41. *Epigraphica Dacoromana* 10, 1945, 79 κ.ἔ., 100-124.

42. *Zbornik Antika* 5, 1955, 118-126 καὶ *Zeitschrift für Balkanologie* 5, 1967, 203-223.

43. *Adriatica praehistorica et antiqua. Miscellanea Gr. Novak dicata*, Zagreb 1970, 325-333.

Ἐπίσης, *4th International Thracian Conference*, Boston 7-13 June 1984, Milan 1986, 44-45.

44. *Archaeologia Jugoslava* 5, 1964, 49-60.

45. *Ἄντ.*, 61-81.

46. L. Braccesi, *Grecità adriatica*, Bologna 1971.

47. Ἑλληνικά 5, 1932, 234-239, καὶ παρατήρηση Ν. Τωμαδάκη, *Γέρας Κεραμοπούλλου*, Ἀθῆναι 1953, 106. Τὴν ἐπισήμανση σλαβοφωνίας Ἑλλήνων ὀφείλουμε ἀπὸ τὰ μέσα περίπου τοῦ 19ου αἰῶνα στὸν Γερμανὸ καθηγητὴ Γ. Φρειδερίκο Χέρσβεργ, *Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας*, μετάφρ. Π. Καρολίδου, Ἀθῆναι 1902, Α', 308.

48. Κ. Κούμα, *Ἱστορίαι τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων*, ΙΒ', Βιέννη 1832, 530-531. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Ἐπίγραμμα Εὐγενίου τοῦ Αἰτωλοῦ καὶ λατινοφωνία Ἑλλήνων*, Ἀθῆναι 1986, 263.

ληστρικές ἐφόδους, βοηθεῖται καὶ ἀπὸ τοὺς ὁμογενεῖς, οἱ ὅποιοι συμπίπτει νὰ ἀσκοῦν ἡγεμονία, Ἀθηναῖοι, Σπαρτιάτες, Θηβαῖοι, Μακεδόνες, Διονύσιος ὁ Πρεσβύτερος⁴⁹.

Τὰ σύνορα τοῦ Ἑλληνισμοῦ στὸ ΒΔ τμήμα τῆς ἐλληνικῆς χερσονήσου, τὰ ὅποια ταυτίζονται μὲ τὸν ποταμὸ Γενοῦσο ἢ κατὰ Στράβωνα μὲ τὴν Ἐγνατία ὁδὸ⁵⁰, ἢ ὅποια στὸ μέγιστο μέρος ἀκολουθεῖ τὸ ρεῦμα τοῦ ποταμοῦ, δὲν παραβιάζονται εὐκόλα. Πέρα τοῦ Γενοῦσου ὑπάρχουν οἱ Ἰλλυριοί, ὅπως ἐπιβεβαιώνει τὴν πληροφορία τοῦ Στράβωνος καὶ ἡ νεώτερη ἔρευνα μὲ τὴν ἐπιστημοσύνη τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ M. Garašanin⁵¹. Κάτω δὲ τοῦ Γενοῦσου ὑπάρχουν τὰ ἠπειρωτικὰ φύλα, αὐτόχθονες Ἑλληνες, ἀλλὰ στὰ παράλια καὶ Ἑλληνες ἀπὸ τὴν ὑπόλοιπη μητροπολιτικὴ Ἑλλάδα καὶ τὴν ἀπέραντη Διασπορά.

Ὁ Ἑλληνισμὸς τοῦ ἠπειρωτικοῦ τούτου χώρου δὲν συρρικνώνεται οὔτε κατὰ τὴ ρωμαϊκὴ ἀρχαιότητα οὔτε καὶ κατὰ τὸ μεσαίωνα, διότι τόσο ἡ Ρώμη ὅσο καὶ ἡ Κωνσταντινούπολη, δηλαδὴ τὸ ἀρχικὰ ἐνιαῖο ρωμαϊκὸ κράτος καὶ ἔπειτα τὸ ἀνατολικό, τὸ λεγόμενο Βυζάντιο, λαμβάνουν καὶ εἰδικὰ μέτρα προστασίας⁵².

Γιὰ τὴν ἐλληνικότητα τοῦ χώρου ἕως τὸν Γενοῦσο καὶ τῶν κατοίκων οἱ μαρτυρίες ἀφθονοῦν. Κατὰ τὸν VI. Georgiev⁵³ ἡ τοπωνυμία εἶναι πανάρχαιη καὶ ἀποκλειστικὰ ἐλληνικὴ. Κατὰ τὸν O. Masson⁵⁴ ἡ ἀνθρωπωνυμία εἶναι ἀκραιφνέστατα ἐλληνικὴ. Ποικίλλεται δὲ μετέπειτα μὲ ρωμαϊκὴ⁵⁵.

49. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Ἡ ἀρωμονικὴ καὶ αἱ μετὰ τῆς ἐλληνικῆς σχέσεις*, ἐν Ἀθήναις 1976, 24-25. Β' ἔκδ., 68-69. Γαλλικὴ ἔκδ. IMXA, Thessaloniki 1986, 22-24.

50. Στράβ. VII, 323: «Ταύτην δὴ τὴν ὁδὸν ἐκ τῶν περὶ τὴν Ἐπίδαμνον καὶ Ἀπολλωνίαν τόπων ἰοῦσιν ἐν δεξιᾷ μὲν ἐστὶ τὰ ἠπειρωτικὰ ἔθνη κλυζόμενα τῷ Σικελικῷ πελάγει τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου, ἐν ἀριστερᾷ δὲ τὰ ὄρη τὰ τῶν Ἰλλυριῶν ἃ προδιήλθομεν, καὶ τὰ ἔθνη τὰ παροικοῦντα μέχρι Μακεδονίας καὶ Παιόνων». Βλ. καὶ Στίλπ. Π. Κυριακίδου, *Τὰ βόρεια ἐθνολογικὰ ὄρια τοῦ Ἑλληνισμοῦ*, ΕΜΣ, Θεσσαλονίκη 1946, 15.

51. *Sources archéologiques de la civilisation européenne, Actes du Colloque International* organisé par le Secrétariat général de l'AIIESEE, Bucarest 1970, 291.

52. D. A. Zakythinos, *La Grèce et les Balkans*, Athènes 1947, 100.

53. *Actes du premier Symposium International de Thracologie*, Milan 1978, 157.

54. *Actes du premier Congrès International des études balkaniques et sud-est européennes*, Sofia 1966, IV, 239.

55. *Ephemeris Dacoromana* 3, 1929, 167, ὅπου πορίσματα ἔρευνας τοῦ Ρουμάνου ἀκαδημαϊκοῦ R. Vulpe. Ἐπίσης βλ. *Studia Albanica* 1, 1969, 146, ὅπου ἄποψη τοῦ Βουλγάρου ἀκαδημαϊκοῦ VI. Georgiev. Γιὰ βορειότερα βλ. A. Brunialti, *Le nuove provincie italiane...*, Torino 1912, 19, ὅπου «ἡ ἐλληνικὴ Ἰλλυρία, ἡ Δαλματία καὶ ἡ Ἰστρία...». Στὴν ἀπόμακρη τελευταία ὑπάρχουν ἀκόμη Ἑλληνες! Βλ. Juri Sankovic', *Istria, una terra per molte etnie*, *Etnie* 4, 1982, 18.

Κατὰ τοὺς Hammond καὶ Parazoglou τὰ ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα ἐπιμαρτυροῦν τὴν ἑλληνικότητα ἀπὸ τοὺς μυκηναϊκοὺς χρόνους⁵⁶. Διαφωτίζουν δὲ σημαντικὰ γιὰ τὶς ἐπόμενες περιόδους περιπετειῶν τοῦ Ἑλληνισμοῦ οἱ ἱστορικὲς πηγές, Προκόπιος⁵⁷, Ἰ. Λυδός⁵⁸, Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος⁵⁹ κ.ἄ.

Ὅταν τὸν 11ο αἰώνα ἀναφέρονται, λόγῳ τοῦ γεωγραφικοῦ καὶ διοικητικοῦ ὄρου Ἄρβανον - Ἄρβανα, Ἄλβανοί, δὲν σημαίνει ὅτι οἱ αὐτόχθονες τῆς περιοχῆς αὐτῆς δὲν ὑπῆρχαν ἢ εἶχαν ἐκλείψει⁶⁰. Ἀπλούστατα ἕως τότε δὲν ἔλαβαν χώραν γεγονότα πλατύτερης ἀπηχίσεως, ὥστε νὰ μνημονευθοῦν, ὅπως ἀκριβῶς συνέβη μὲ τοὺς Βλάχους, τῶν ὁποίων ἡ γένεση σημειώνεται τεκμηριωμένα ἀπὸ τὸν 2ο αἰώνα π.Χ., ἢ δὲ πρώτη⁶¹ μνεῖα γίνεται μόλις τὸ 976 μ.Χ.

Αὐτόχθονες ἑλληνικῆς ἢ ἰλλυρικῆς καταγωγῆς, ἀνάλογα μὲ τὸ συγκεκριμένο μέρος τοῦ Ἀρβάνου ἢ τῶν Ἀρβάνων, ἐντεῦθεν ἢ ἐκεῖθεν τῆς Ἑγνατίας, καθὼς καὶ νεόφερτοι Σκυπιτάροι, ἀποτελοῦν τοὺς κατόπιν Ἀλβανούς ἢ Ἀρβανίτες. Χρήσιμη δὲ τελικὰ, παρὰ τὶς ἀντιρρήσεις τοῦ Kolë Luca, εἶναι ἡ παρατήρηση τοῦ Stoïkon: «Ἀναμφισβήτητον εἶναι ὅτι ἡ ἐπωνυμία “Ἀρβανῖται” εἶναι τύπος ἑλληνικὸς τῆς ἀρχικῆς ἐπωνυμίας “Ἀλβανοί”, διὰ τῆς ὁποίας ἦτο γνωστὴ μερὶς τῶν Νορμανδῶν τῆς Νοτίου Ἰταλίας κατὰ

56. *Ziva Antika* 20, 1970, 116.

57. Προκοπίου, *Πολ. Γοθ.* Ἐκκ. Ha, 82: «Ἑλληνές εἰσιν, Ἡπειρῶται καλούμενοι, ἄχρις Ἐπιδάμνου πόλεως, ἧς ἐπιθαλαττία κεῖται».

58. Λυδοῦ, *Περὶ τῶν Ἰαγῶν*, 261, 68, ἔκδ. Βόννης. Βλ. Ἀπ. Ἐ. Βακαλοπούλου, *Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ*, I, Θεσσαλονίκη 1961, 3, καὶ *Ktema* 7, 1982, 195, ὅπου καὶ ἀπόψεις M. Dubuisson με σχετικὴ βιβλιογραφία. Τὰ δεδομένα αὐτὰ παραγνωρίζονται καὶ ἀπὸ τὸν G. Castellan, *Histoire des Balkans*, Fayard, 1991. Μάλιστα ὀμιλεῖ γιὰ Τσιντσάρους Πίνδου 22, 354, ἐνῶ μὲ τὸν ὄρο αὐτὸ νοοῦνται οἱ Βλάχοι τῆς βόρειας Μακεδονίας, ἑλληνικῆς συνειδήσεως κατὰ τὸν D. J. Ρορονιέ, *Les Aroumains...*, RIEB 1938, 609.

59. Κ. Πορφυρογεννήτου, *Περὶ Θεμάτων*, κεφ. λβ', 152, ἔκδ. Βόννης, ὅπου καὶ οἱ συρραχιῶτες ἀποκαλούμενοι Ῥωμάνοι ἦσαν ἑλληνικῆς καταγωγῆς.

60. Ὡστόσο εὐγλωττη εἶναι καὶ ἡ ἀνθρωπωνυμία, ἡ ὁποία ἀρχίζει νὰ ἐπηρεάζεται ἀπὸ τὴ σκυπιταρικὴ γειτνίαση ἢ καὶ συμβίωση. Βλ. D. M. Nicol, *Refugees, mixed population and local patriotism in Epiros and western Macedonia after the Fourth Crusade*, *XVe Congrès International d' Etudes Byzantines*, Athènes 1976, 24-25, ὅπου ἀνθρωπωνυμία ἀρχόντων τοῦ Ἀρβάνου.

61. *Byzantion* 14, 1939, 303, ὅπου ὁ H. Grégoire παρατηρεῖ: «Ἡ ἀποκάλυψις τῆς ὑπάρξεως τῶν Βαλκανίων Βλάχων εἶναι καθαρὰ τύχη...». Βλ. καὶ διαφωνία γιὰ τυχαία ἀποκάλυψη τοῦ E. Stănescu, *Revue des Etudes Sud-Est Européennes* 6, 1968, 432. Κατὰ τὸν καθηγητὴ τῶν πανεπιστημίων Βουκουρεστίου καὶ Μπόχουμ C. Roghirc, *Les Aroumains*, 80, INALCO 1989, 9, ἡ μνεῖα γίνεται τὸ 980, ἢ δὲ ὀνομασία τους παλαιότερα ἦταν Ῥωμαῖοι.

τὸν Ἴιον αἰῶνα». Σὲ σημείωση δὲ ἀναλύει: «Διὰ τοῦτο, μόλις τεσσαράκοντα ἔτη ἀργότερον ἀπὸ τῆς πρώτης ἐμφανίσεως τῶν Ἀλβανῶν εἰς τὸ προσκήνιον τῆς Ἱστορίας, συναντῶμεν τὸ μεταβληθὲν — συμφώνως πρὸς τὴν ἑλληνικὴν προφορὰν τοῦ “λ” εἰς “ρ” — ἔθνικόν ὄνομα “Ἀρβανῖται”. Ἡ κατάληξις “ῖται” εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν σημαίνει τόπον καταγωγῆς»⁶².

Μετὰ τὴν ἀλλογλωσσία, αὐτόβουλη, σκόπιμη, ἀναγκαστική, τὰ ὀνόματα Ἀλβανὸς καὶ Ἀρβανίτης χρησιμοποιοῦνται ἀδιάκριτα. Μάλιστα καὶ ὅλη ἡ Ἡπειρος ὀνομάζεται Ἀλβανία παρὰ τὴ διαχρονικὴ καὶ προφανῆ ἑλληνικότητά της, οἱ δὲ Ἡπειρῶτες Ἀλβανοί. Ἀποκαλυπτικὴ εἶναι ἀνταπόκριση ἀπὸ Κέρκυρα καταχωρισμένη στὰ Ἀρχεῖα τῆς Βενετίας μὲ ἡμερομηνία 24 Φεβρουαρίου 1606. Ἐνῶ ἀφορᾷ σὲ Ἡπειρώτη, ὁ ὁποῖος φέρει καὶ ἐπώνυμο ἑλληνικό, ἐν τούτοις ἀναγράφεται: «...σήμερα ἦλθεν ἓνας ἄλβανὸς ὀνόματι Σοφιανός...»⁶³. Παρόμοια δὲ χαρακτηρίζονται καὶ Ἑλληνες ἐκτὸς Ἡπείρου, ὅπως ὁ καπετάνιος Γεωργάκης Ὀλύμπιος κατὰ τὴν παρασημοφόρησή του ἀπὸ τὸν τσάρο τῆς Ρωσίας ἀποκαλούμενος Ἀλβανός⁶⁴, ἂν καὶ κατάγεται ἀπὸ τὸ Λιβᾶδι Ὀλύμπου.

Ἡ ἐξαλβάνιση Ἑλλήνων στὶς βόρειες περτοχὲς συντελεῖται μὲ γοργοὺς ρυθμούς, ὅπως ὑποστηρίζει ὁ Γάλλος L. Heuzey⁶⁵. Ἡ ἐκμάθηση ἄλλως τε τῆς πενιχρῆς σκυπιταρικῆς δὲν παρουσιάζει σοβαρὲς δυσκολίες, ἐνῶ συμβάλλει στὸν οὐσιαστικὸ μετριασμὸ τῆς ἀγριότητος καὶ ἀπληστίας τῶν φορέων τῆς⁶⁶. Κατὰ τὸν Χρῖστο Ν. Πέτρου-Μεσογει-

62. *Δελτίον Σλαβικῆς Βιβλιογραφίας* 18, 1968, 47 καὶ σημ. 25. Προσφυστάτα ἀναλύει τὸν ὄρο ὁ Δ. Ἀθ. Σιδέρης, *Παιανία (Λιόπεσι). Ἱστορία - Λαογραφία*, Ἀθήναι 1965, 41: «Ἡ λέξις Ἀρβανίτης σημαίνει τὸν κάτοικο μιᾶς ὀρισμένης περιοχῆς τῆς Ἡπείρου... Ὁ Ἀρβανίτης... εἶναι Ἡπειρώτης». Ἐτσι ἐρμηνεύεται ὅτι ἀποκαλούμενος Ἀρβανίτης σεμνύνεται, ἐνῶ ἐξοργίζεται σὲ κάθε φανερό διαχωρισμὸ τοῦ ἀπὸ τὸν Ἑλληνισμὸ καὶ σὲ ἀπλὸ ὑπαιτιγμὸ, ἰδίως σὲ ἀπόπειρα ταυτίσεώς του μὲ τὸν Σκυπιτάρου, μὴ Ἑλληνα, τὸν Ἀλβανό, ὅπως διαπιστώνει ὁ P. Trudgill [and G. A. Tzavaras], *Why Albanian - Greeks are not Albanians: Language Shift in Attica and Biotia*, Howard Giles, *Language, Ethnicity and Intergroup Relations*, AP London, New York and San Francisco 1977, 173: «The people themselves are referred to, not as Albanians, but as Arvanites, sing Arvanitis». Βλ. καὶ 183. Περισσότερη βιβλιογραφία γιὰ τὴν ἑλληνικότητα καὶ τὴν ἐμπρακτὴ ἑλληνικὴ ἔθνικὴ συνείδηση τῶν Ἀρβανιτῶν βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Προσωπογραφία Ἀρβανιτῶν, Ἐπετηρὶς τῆς Ἐταιρείας Βοιωτικῶν Μελετῶν Α' α'*, 1986, 656 κ.έ. Ἰδιαίτερα δηλωτικὴ διατύπωση βλ. Γ. Πιτυκάκη, Ἀλβανόφωνοι ναί, Ἀλβανοὶ ὄχι, *Ἡ Καθημερινή* 17.1.1980.

63. Πύρρου Γ. Μπαμίχα, *Δέλβινον, Ἡ Δωδώνη Α'*, 1959-1960, 329.

64. Ν. Γ. Συννεφάκη, *Γεωργάκης Νικολάου Ὀλύμπιος*, Θεσσαλονίκη 1986, 132.

65. L. Heuzey, *Excursion dans la Thessalie Turque en 1852*, Paris 1927, 169. Πβ. *Ἑλληνικά* 1, 1928, 214.

66. Ὁ René Rivaux, *Δυστυχησμένη Βόρειος Ἡπειρος*, μετάφρ. Ἀγόρως-Ἐλισάβετ Α. Λαζάρου, Ἀθήνα ἄ.χ., 102, τὶς ἐπιδόσεις τῶν Σκυπιτάρων στὶς διαρπαγὲς καὶ λεηλασίες χαρακτηρίζει πατροπαράδοτη βιομηχανία τους.

τη⁶⁷ ἐξαλβάνιση συμβαίνει καὶ στὶς νέες ἐγκαταστάσεις τῶν Ἀρβανιτῶν, στὰ νότια τῆς ἐλληνικῆς χερσονήσου, Βοιωτία, Ἀττική, νησιά, Πελοπόννησο, μὲ μεταδότες ἀλλογλωσσήσαντες Ἕλληνες σὲ ἀκραιφνῶς ἐλληνοφώνους.

Ἡ ἀλλογλωσσία δὲν ἐμποδίζει κανένα στὴν ἀναγνώριση τῆς ἐλληνικότητάς τους. Ὁ Γάλλος Philippe de Comynes⁶⁸ ὄλους τοὺς Ἀρβανίτες «στρατιῶτες», πεζοὺς καὶ ἐφίππους, μισθοφόρους τῆς Βενετίας, εἴτε στρατολογοῦνται στὸ Ναύπλιο εἴτε στὸ Δυρράχιο, ὀνομάζει Ἕλληνες. Συνεπῶς εὐλόγα ὁ ἀκαδημαϊκὸς Ἀντ. Δ. Κεραμόπουλλος θέτει σὲ εἰσαγωγικὰ τὸ ὄνομα «Ἄλβανοί»⁶⁹, ἀναφερόμενος στὴν παρουσία τους στὴν Πελοπόννησο. Ἐπὶ πλεόν οἱ ἴδιοι Ἀρβανίτες καταφεύγοντας στὴν Ἰταλία σεμνύονται γιὰ τὴν ἐλληνικότητά τους, τὴν ὁποία καὶ δημοσιοποιοῦν. Οἱ Μιχαὴλ Μπούσας καὶ Ἀλέξανδρος Μοσχολέων τὸ 1597 στὴν Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία τῆς Νεαπόλεως Ἰταλίας δὲν ἱκανοποιοῦνται μὲ τὴν ἀναγραφὴ τῶν τίτλων τους, *Magistri Cappellani*, ἀλλὰ προσθέτουν καὶ τὴν ἐθνικὴ ταυτότητά τους, *nationis graecae*⁷⁰.

67. Χρ. Ν. Πέτρου - Μεσογεΐτου, Ἑλληνικαὶ λέξεις ἐν τῷ ἰδιώματι τῶν Ἀλβανοφώνων τῆς Ἀττικῆς, *Ἀφιέρωμα εἰς Κ. Ἀμαντοῦ*, Ἀθήναι 1940, 251-252. Ἐπίσης Ἀπαντα Χρίστου Ν. Πέτρου - Μεσογεΐτη (1909-1944), *Ἀρχαιολογικά - Ἱστορικά - Φιλολογικά. Β' Ἑλληνοαλβανικὰ λαογραφήματα ἐκ τῶν Καλύβιων τῆς Λαυρεωτικῆς*. Πρόλογος Γ. Δ. Χατζησωτηρίου. Εἰσαγωγή - Σχόλια - Ἐπιμέλεια Πέτρος Ἰ. Φιλίππου - Ἀγγέλου. Ἐκδοσὴ Ἐπιμορφωτικοῦ Συλλόγου Καλύβιων, Καλύβια 1984, 405 καὶ σημ. 4 καὶ 5. Βλ. καὶ Γρ. Ἰ. Οἰκονομάκου, Ἡ γένεσις τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος, *Ἐκπαιδευτικὴ Ἔρευνα* 3, 1980, 95.

68. Βλ. *Mémoires de Philippe de Comynes*. Nouvelle édition, revue sur les ms. de la bibliothèque Royale et publiée avec annotations et éclaircissements par Mlle Dupont, Paris, II, 456. Πβ. *Νέος Ἑλληνομνήμων* 16, 1922, 473-474, ὅπου τὸ πρωτότυπο σὲ γαλλικὰ τῆς ἐποχῆς καὶ μετάφραση Σπ. Λάμπρου: «Ἦσαν ἅπαντες Ἕλληνες, ἐλθόντες ἐκ τῶν πόλεων ἃς κατέχουσιν ἐν Ἑλλάδι οἱ Βενετοί, τινὲς μὲν ἐκ τοῦ Ναυπλίου ἐν Πελοποννήσῳ ἄλλοι δ' ἐξ Ἀλβανίας, ἐνώπιον τοῦ Δυρραχίου... Οἱ Βενετοὶ ποιοῦνται αὐτῶν μεγάλην χρῆσιν καὶ ἔχουσιν ἐμπιστοσύνην εἰς αὐτούς... καὶ εἶνε γενναῖοι ἄνδρες καὶ ἐργάζονται... ὅταν ἐπιχειρήσωσι τοῦτο».

69. Πβ. *Πεπραγμένα τοῦ Θ' Διεθνoῦς Βυζαντινολογικοῦ Συνεδρίου*, Θεσσαλονίκη 1953, 478: «Ἦδη κατὰ τὸν 14ον αἰ. 10 χιλ. "Ἄλβανοί" ὀρθόδοξοι Χριστιανοὶ μεθ' ἐλληνικῶν τοῦ βορρᾶ λέξεων εἰς τὴν γλῶσσαν των, ἐκ φόβου πρὸς τοὺς Τούρκους ἢ ἔνεκα τυραννίας τῶν γειτόνων ἢ πενίας, μιμούμενοι δ' ἄλλους φυγόντας πρότερον, ἤλθον εἰς Θεσσαλίαν καὶ Μακεδονίαν καὶ Βοιωτίαν καὶ ἔπειτα καὶ Ἀττικὴν, κατέφυγον δὲ τῷ 1392 καὶ εἰς Πελοπόννησον πρὸς τοὺς ὁμοφύλους καὶ ὁμοθρήσκους Ἕλληνας καὶ ἐγένοντο δεκτοὶ ὑπὸ Θεοδώρου τοῦ Παλαιολόγου».

70. *Νέος Ἑλληνομνήμων* 20, 1926, 181. Πβ. καὶ Vladislav Skarić, L' attitude des peuples balkaniques à l'égard des Turcs, *RIEB* 1-2, 1935, 583: «Il convient de mentionner à part les Albanais qui avaient jadis émigré vers le sud, dans les pays grecs. Ces Albanais

Ἄλβανοί, λοιπόν, ἀποκαλοῦνται ἀκραιφνέστατοι καὶ γενναιοτάτοι Ἕλληνες⁷¹ τοῦ ἐλληνικοῦ βορρᾶ μὲ μοναδικὸ κριτήριον τὸ πρόσθετο γλωσσικὸ σκυπιταρικὸ ἰδίωμα, κατάλοιπο τῶν ἐθνικῶν περιπετειῶν καὶ τῶν δοκιμασιῶν τῶν προμάχων τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Ἐξ ἄλλου ἡ ἐπιστημονικὴ ἐξέταση τῆς τοσκικῆς διαλέκτου, τῆς ὁποίας κλάδο ἀποτελοῦν τὰ ἀρβανίτικα, φέρει στὸ φῶς ἐνδιαφέροντα στοιχεῖα. Κατὰ τὸ 1854 ὁ Johann Georg von Hahn διαπιστώνει ὅτι οἱ χρήστες τῆς τοσκικῆς ἐφαρμόζουν σύνταξη, ἡ ὁποία ὁμοιάζει πολὺ μὲ τὴν ἐλληνική. Γι' αὐτὸ περιορίζεται στὴν ἐπισήμανση τῶν διαφορῶν, οἱ ὁποῖες κατὰ τὴν ἄποψή του εἶναι ἐλάχιστες. Τὰ συμπεράσματα ἀφοροῦν στὴν ἔρευνα τῆς τοσκικῆς διαλέκτου τῆς περιοχῆς Τεπελενίου⁷².

de religion orthodoxe participèrent activement à tous les mouvements nationaux grecs, mais non pas en tant qu' Albanais mais comme Grecs». Αὐτὴ εἶναι ἀδιανεύστη ἀλήθεια, ἡ ὁποία ἀναβλύζει ἀέναα ἀπὸ βαθύτατες πηγές. Πβ. Κ. Χρ. Χρήστου, *Ἀγωνιστὲς τοῦ '21 περιοχῆς τέως δήμου Πλαταιέων*, Ἀθήνα 1984, 80 κ.έ.: «Οἱ Ἀρβανίτες μας εἶναι πρῶτα ἀπ' ὅλα Ἕλληνες μὲ πλήρη συνείδηση τῆς Ἑλληνικότητάς τους... ἀπὸ τὸν χῶρον τῆς Β. Ἡπείρου ἢ Ἑλλάδα τροφοδοτεῖται μὲ αἷμα ἐλληνικότερο αἰῶνες τώρα». Ἐξ ἴσου ἐνδιαφέρουσες διαπιστώσεις ὑπάρχουν σὲ δημοσιεύματα τῶν Δ. Γρ. Καμπούρογλου, Γ. Δ. Χατζησωτηρίου, Μαρίας Μιχαήλ-Δέδε, Δημ. Γιῶτα κ.ἄ.π. Ἄν ποτε ἐμφανίζεται καὶ κάποιος Ἐφιάλτης, δὲν ἀμαυρώνει τὴν καθαρότητα τῆς προσωπικότητος τῶν Ἀρβανιτῶν, διότι οἱ ἐξαιρέσεις ἐπιβεβαιώνουν τὸν κανόνα. Ἐνας ἀπὸ τοὺς μαθητὲς τοῦ Ἑλληνικοῦ Κολλεγίου τῆς Ρώμης (1576-1700) παρασύρεται καὶ καταντᾷ μισσιονάριος τῆς Προπαγάνδας ἀνάμεσα στοὺς Ἕλληνας (Μανιάτες) τῆς Κορσικῆς, γνωστὸς μὲ τὸ ὄνομα Costantino Bellusci (1670-1679). Πβ. *Δωδώνη* 7, 1978, 41. Μὲ τὸ ἴδιο ἐπώνυμο τὰ τελευταῖα χρόνια συνεχίζει τὴν προπαγάνδα στὰ Ἀρβανιτοχώρια Ἀττικῆς, Βοιωτίας, Πελοποννήσου ὁ Οὐνίτης παπᾶς Apollonio Bellusci, συνοδευόμενος ἀπὸ τὸν τ. πρόεδρο τοῦ Ἀρβανιτικοῦ Συνδέσμου Γ. Γάρου, τὸν ὁποῖο τὸ Δ.Σ. ἀπομάκρυνε ἀπὸ τὴν προεδρία. Βλ. *Ἐλευθεροτυπία* 19.9.1987, 52. Τ. Π. Γιοχάλα, *Ἀλβανολογία καὶ ἐρασιτεχνισμὸς*, Ἀθήνα 1988. Τὸ κακὸ τριτῶν μὲ τὸν ἀρνησίπατρι καὶ καιροσκοπὸ, περιβόητο καὶ παραλλαγμένο κατὰ τὸ ὄνομα, Φῶν Νόλη. Βλ. Κλ. Δ. Τσοῦρκα, *Ἱστορικαὶ ἀλήθειαι. Ὁ Ἑλληνισμὸς καὶ οἱ βαλκανικοὶ λαοί*, Ἀθήναι 1961, 17.

71. Ἀκόμη ἐπιμένει στὴν ἀπόσπαση ἀπὸ τὸν Ἑλληνισμὸ καὶ τῶν Σουλιωτῶν, χωρὶς τὴν παραμικρὴ τεκμηρίωση ἢ ἀπόκρουση γνώμης ἄλλων, ὁ Eric Hobsbawm, *Nations et nationalisme depuis 1780*, Gallimard, 1992, 86. Ἀντίθετα ὁ H. Houssaye εἶναι ἀπόλυτα κατηγορηματικὸς γιὰ τὴν ἐλληνικότητα τῶν Σουλιωτῶν τονίζοντας μεταξὺ τῶν ἄλλων: «οἱ Ἕλληνες τῆς Ἡπείρου, οἱ Σουλιῶτες, ἔμαθαν τοὺς λοιποὺς Ἕλληνας πῶς ἀποθνήσκει κανεὶς διὰ τὴν ἐλευθερίαν». Πβ. Ν. Β. Πατσέλη, *Ἡπειρωτικαὶ Μελέται*, Ἰωάννινα 1966, 38. Βιβλιογραφία γιὰ καταγωγὴ τῶν Σουλιωτῶν βλ. Ἐλευθερίας Ἰ. Νικολαΐδου, Ὁ Δημήτριος Μάρκου Μπότσαρης (1814-1871) καὶ ἡ ἀνέκδοτη ἀλληλογραφία του μὲ τὸν Κυβερνήτη Καποδίστρια, *Δωδώνη* 2, 1973, 369-474, 372 σημ. Τὸ πλεον διαφωτιστικὸ καὶ ἐξαιρετικὰ σύντομο κείμενο χρωστοῦμε στὸν Ὑφηγητὴ - Γεν. Ἀρχίατρο Βασίλη Κρεμμύδα, Ἡ ἐλληνικότητα τῶν Σουλιωτῶν, *Ἡ Καθημερινὴ* 8-9 Φεβρουαρίου 1991, 9.

72. Βλ. *Balkan-Archiv* 10, 1985, 171. Ἐπίσης βλ. Δ. Εὐαγγελίδου, Ἡ Βόρειος Ἡπει-

Τὸ ἐπόμενο ἔτος, 1855, ὁ διδάκτωρ γερμανικοῦ πανεπιστημίου, Ν. Γ. Νικοκλέους, Κορυτσαῖος, διακρίνει τοὺς Τόσκηδες ἀπὸ τοὺς Γκέγκηδες μετὰ βάση τὴν ἐνδυμασία: «Καθ' ὅλου ὁ τῶν Τόσκων καὶ Γκεκῶν ἱματισμὸς ἐστὶ διαφέρων πολλῶ, τῶν μὲν λευκὸν αὐτὸν τοξύνολον ἔχόντων (φουστάνελλαν κ.τ.λ.), τῶν δὲ Γκεκῶν περισκέλιά τε στενὰ καὶ προστερνίδια ἐρίου, τοῖς τῶν Εὐρωπαϊῶν χωρικῶν παρεμφερῆ πως ὄντα»⁷³.

Ἐπίσης πρῶτα, τὸ 1877, ὁ Ἄγγλος Stanford⁷⁴ ἀπὸ τῆς μελέτης τῆς γλώσσας, τῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων καὶ τοῦ χαρακτήρα τῶν Ἄλβανῶν ὁδηγεῖται εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι κατὰ τὴν ἀρχικὴν καταγωγὴν εἶναι αὐτοὶ γνήσιοι Ἕλληνες. Ὁ λόγος γίνεται γιὰ τοὺς «Ἄλβανούς» κάτω τοῦ Γενούσου⁷⁵.

Τὰ προηγούμενα ἐπιβεβαιώνονται καὶ ἀπὸ τὴν ἀνθρωπολογικὴ θεώρηση. Κατὰ τὸν Ἀ. Παπαχαρίση, «δὲν εἶναι ἀσήμαντος ἡ ἀπὸ τῶν ξανθῶν, γιγαντοσώμων καὶ γλυκοφθάλμων Γκέγκηδων ἀνθρωπολογικὴ διαφορὰ τῶν νοτίως τοῦ Γενούσου Τόσκηδων, οἱ ὅποιοι πρὸς τὸ μελάγχρουν ἀποκλίνοντες διασφύζουν ἐλληνικὰ χαρακτηριστικὰ»⁷⁶. Κατὰ δὲ τὸν ἀκαδημαϊκὸ Κεραμόπουλλο «...εἴτε ὀρθόδοξοι χριστιανοὶ εἶναι, εἴτε μωαμεθανοὶ Τόσκηδες, εἶναι ἀδιάγνωστοι ἀπ' ἀλλήλων ἔξω τῆς θρησκείας. Τὸ αἷμα, ὁ ἀνθρωπολο-

ρος, ἐν Ἀθήναις 1919, 57. Οἱ δίγλωσσοι Βορειοηπειρώτες διατηροῦν στὰ ἄρβανίτικα τοὺς τὰ ἐλληνικὰ στοιχεῖα καὶ στὴν ἀπόμακρη διασπορὰ τοὺς, στὴ Μολδαβία, κατὰ πρόσφατη μελέτη Ο. Σ. Σίροκον. Πβ. Μ. Σετάτου, Βιβλιοκρισίαι, Ἑλληνικά 7, 1974, 421: «Ἡ βεσσαραβικὴ ἄλβανικὴ διάλεκτος παρουσιάζεται ὡς τυπολογικὸ παράλληλο τῆς ἀποκαταστημένης πρῶτοελληνικῆς κλίσης, ὅπου ἡ καθαρὴ βάση ἐμφανίζεται στὴν κλητικὴ καὶ οἱ ἄλλες πτώσεις παράγονται ἀπ' αὐτὴν μετὰ πρόσθετα εἰδικὰ παραθήματα καὶ μεταπτώσεις φωνηέντων».

73. Ν. Γ. Νικοκλέους, *Περὶ τῆς αὐτοχθονίας τῶν Ἄλβανῶν, ἤτοι Σκιπιτάο. Πραγματεία ἱστορικοφιλολογικὴ*, ἐν Γοτίγγη 1855, 78 σημ. 15.

74. Πβ. *An Ethnological Map of the European Turkey and Greece with Introductory Remarks on the Distribution of Races...*, London 1877, 8.

75. Πβ. Κ. Δ. Στεργιοπούλου, *Τὰ βόρεια σύνορα τῆς Ἠπείρου*, Ἀθήναι 1945, 66: «Ἡ ἔρευνα τῶν λαογραφικῶν στοιχείων τῆς κάτω ἀπὸ τὸν Γενούσον ποταμὸν ἐκτεινομένης χώρας καὶ ἰδιαιτέρως τῶν ἱστορικῶν λειψάνων, ὅπως χαρακτηρίζονται οἱ ἀφανεῖς, ἀλλ' ἀσφαλεῖς μάρτυρες τῆς ἱστορικῆς ἀλήθειας (ἠθη, ἔθιμα, τραγούδι, σπίτι, τρόπος συνοικήσεως κλπ.) καταδεικνύει ὅτι πράγματι ἡ παρατήρησις τοῦ Ψαλίδα εἶναι ἀληθινὴ, ὅτι δηλαδὴ ἡ χώρα ποὺ ἐκτείνεται νοτίως τοῦ Γενούσου ποταμοῦ, ὁμοιάζει πολὺ ἢ μᾶλλον κατὰ πάντα πρὸς τὴν νότιον Ἠπειρον, διαφέρει δὲ οὐσιαστικῶς πρὸς τὴν χώραν, ποὺ ἐκτείνεται εἰς τὸ βόρειον μέρος τοῦ ποταμοῦ τούτου».

76. Κοσμᾶ Θεσπρωτοῦ καὶ Ἀθανασίου Ψαλίδα, *Γεωγραφία Ἀλβανίας καὶ Ἠπείρου*. Ἐξ ἀνεκδότου χειρογράφου τοῦ Κοσμᾶ Θεσπρωτοῦ μετὰ τοπογραφικὰ σχεδιογράμματα καὶ γεωγραφικοὺς χάρτας τοῦ ἰδίου. Προλεγόμενα καὶ σημειώσεις Ἀθαν. Χ. Παπαχαρίση. Ἐκδόσεις Ἑταιρείας Ἠπειρωτικῶν Μελετῶν, Ἰωάννινα 1964, 94 σημ. 8.

γικός τύπος καὶ τὰ λαογραφικὰ στοιχεῖα ἀντέσχον, ἢ γλῶσσα ὅμως καὶ ἡ θρησκεία ἠττήθησαν»⁷⁷.

Ἀλλά, ὅταν ἠττᾶται ἡ θρησκεία, ἐπέρχεται καὶ ἀφελλήνιση⁷⁸ ἢ καὶ τὸ χειρότερο διογκώνεται τὸ μίσος κατὰ τῶν ὁμογενῶν καὶ ἄλλοτε ὁμοδόξων⁷⁹. Ἀλλοπιστήσαντες ὑπαινίσσεται ὁ Αἰνιᾶν γράφοντας γιὰ τοὺς ὀπλοφόρους τοῦ Βρυῶνη: «Ἡ δύναμις τοῦ Ὁμέρ Βρυῶνη ἐσύγκειτο ἀπὸ Ἀλβανοὺς ἔχοντας τὴν αὐτὴν ἐνδυμασίαν, τὸν αὐτὸν ὀπλισμὸν καὶ τὰ αὐτὰ σχεδὸν ἦθη καὶ ἔθιμα μὲ τοὺς Ἑλληνας»⁸⁰. Πόσοι ἄλλοι θὰ εἶχαν ἀκολουθήσει τὸν Βρυῶνη, ἂν δὲν ἔφθαναν ἕως τὸ μαρτύριο ὁ Νεκτᾶριος Τέρπος, Μοσχοπολίτης Βορειοηπειρώτης, καὶ ὁ ἅγιος Κοσμᾶς ὁ Αἰτωλός, ἠπειρωτικῆς ἐπίσης καταγωγῆς⁸¹. Ὁ πρῶτος, ἡγούμενος τοῦ μοναστηριοῦ τῆς Ἀρδενίτσας, κατὰ τὸν Γ. Βαλέτα, εἶναι «ὁ δημοχαρέστατος καὶ ἀγωνιστικώτατος ἐθνοφωτιστὴς καὶ ἐθναπόστολος, ὁ ἀσυμβίβαστος καὶ ἀδίσταχτος στηλιτευτὴς τῆς τυραν-

77. *Πεπραγμένα τοῦ Θ' Διεθνoῦς Βυζαντινολογικοῦ Συνεδρίου*, Θεσσαλονίκη 1953, 478. Πβ. καὶ *Petermann's Mitteilungen* 59, 1913, 14, ὅπου διαπιστώσεις τοῦ Σέρβου βαλκανιολόγου Jovan Cvijić: «Παρετήρησα πόσον εἶναι δύσκολον νὰ διακρίνη τις τοὺς Ἑλληνας ἀπὸ τῶν Τόσκηδων, διότι καὶ οὗτοι κατὰ τὸ πλεῖστον εἶναι Ἑλληνορθόδοξοι, εὐρίσκονται ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ καὶ ὁμιλοῦσιν ἑλληνιστί».

78. Δὲν συγκαλύπτεται πάντοτε ἡ ἀρχικὴ ἑλληνικὴ καταγωγή. Πβ. *Παρνασσός* 13, 1917, 169-170, ὅπου σὲ δικαιοπρακτικὰ ἐγγραφα, δημοσιευόμενα ἀπὸ τὸν Ν. Γιαννόπουλο, μεταξὺ τῶν μνημονευομένων Τουρκαλβανῶν συγκαταλέγεται καὶ ὁ Μουσταφᾶς Παπακώστα, προφανέστατα ἐξισλαμισμένος πρόσφατα, μάλιστα γιὸς ἱερέα, ὅπως σημειώνει ὁ συγγραφέας. Πβ. καὶ *Παρνασσός* 10, 1914, 62-63, ἰδίως δὲ 94, ὅπου ὁ Δ. Κ. Τσοποτὸς ἀποκαλύπτει ἀπὸ τῆς συλλογῆς ἐγγράφων Ζυγαλάκη «ἕτερα ἀρχαῖα καὶ ἀνέκδοτα ἐγγραφα μαρτυροῦντα τὴν ἐλληνικότητα τῆς Βορείου Ἠπείρου». Βλ. Ἐ. Λυκούρη-Λαζάρου, *Τὰ ἀρχεῖα τοῦ νεοελληνικοῦ κράτος ἕως τὴν ἴδρυσή τῶν Γενικῶν Ἀρχείων (1821-1914)*, Ἀθήνα 1991, 66 καὶ 79.

79. Διότι «Ὁ Ρωμιός, ὅταν τουρκέψει, γίνετ' ἑπτὰ φορές Τουρκοῦς». Πβ. Π. Χιδιρόγλου, *Ἐθνολογικοὶ προβληματισμοὶ ἀπὸ τὴν τουρκικὴ καὶ τὴν ἑλληνικὴ παροιμιολογία*, Ἀθήνα 1987, 41.

80. Δ. Αἰνιᾶνος, *Ἀπομνημονεύματα*, Ἀθήνα, Ἔκδοσις Γ. Τσουκαλᾶ, 169.

81. Πολυσχιδῆς εἶναι ἡ ἀντίσταση τῶν Βορειοηπειρωτῶν. Πρωτοστατοῦν καὶ πρωταγωνιστοῦν κατὰ τὰ προεπαναστατικὰ κινήματα, τὴν ἐθνικὴ ἐπανάσταση τοῦ '21 καὶ στοὺς ἀγῶνες γιὰ τὴν ἔνωση μὲ τὴν Ἑλλάδα. Ἰ. Κ. Χασιώτη, *Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἀχρίδος Ἰωακεῖμ καὶ οἱ συνομοτικὲς κινήσεις στὴ Βόρειο Ἠπειρο*, Θεσσαλονίκη 1964. Ἀνάτ. ΣΤ' τόμου «Μακεδονικῶν». Στ. Ἰ. Παπαδόπουλου, *Ἀπελευθερωτικοὶ ἀγῶνες τῶν Ἑλλήνων ἐπὶ τουρκοκρατίας, Α'*, Θεσσαλονίκη 1982, 43. Φ. Μιχαλόπουλου, Χιμᾶρα, κοιτίδα τοῦ ἀνατολικοῦ ἀρματολισμοῦ, *Νέα Ἔστια* 29, 1941, 176-179. Ναπ. Σταμ. Δοκανάρη, *Ὁ Βορειοηπειρώτης ἀγωνιστὴς Κων. Παλάσκας. Μεγάλες μορφὲς τοῦ ἀγῶνα τῆς ἀνεξαρτησίας*, Ἔκδόσεις IBM, Ἰωάννινα 1980. Διον. Μιτάκη, Κώστας Χορμόβας καὶ Κώστας Λαγουμιτζῆς, *Στερεὰ Ἑλλάς* 165, 1983, 4-10, 166, 1983, 14-17 καὶ 19, 167, 1983, 14-21. Ἀγγ. Παπακώστα, *Ἀγῶνες καὶ θυσίαι τῶν Βορειοηπειρωτῶν στὸ Εἰκοσιένα*, Ἀθήνα 1945.

νίας, πὸν μπορεῖ νὰ θεωρηθῆ πρόδρομος καὶ πνευματικὸς πατέρας τοῦ Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ, πὸν ἦρθε ἀκριβῶς στὴν ἴδια ἀκριτική περιοχή νὰ ὀλοκληρώσει τὸ ἔργο τοῦ Τέρπου καὶ νὰ τὸ στεφανώσῃ μὲ τὸ μαρτύριό του»⁸².

Ἡ προσφορὰ τοῦ Τέρπου ἀποτελεῖ χριστιανική καὶ ἐθνική παρακαταθήκη. Ἀγωνίζεται γιὰ τὴν περιστολὴ τῆς ἀλλαξοπιστίας ἐνθαρρύνοντας καὶ ὑποδεικνύοντας τρόπους ἀντιστάσεως, μὲ διατύπωση ἀπλοϊκή, ὥστε ὁ λόγος νὰ κατανοεῖται πλήρως ἀπὸ τοὺς ὁμοεθνεῖς καὶ ὁμοδόξους: «Πέρα θάλασσεσ, βουνά, σύνορα, πήγαινε σὲ ξένα βασίλεια, ἀλλὰ Τοῦρκος μὴ γένεσαι». «Μὴ φοβᾶσθε ἀπὸ ἐκείνους, ὅπου σᾶς βλέπουν τὸ κορμί, διότι τὴν ψυχὴν σας δὲν δύνονται νὰ τὴν ζημιώσουν...». Παρηγορεῖ θρησκευτικὰ ἀλλὰ συνάμα ἀφήνει νὰ διαφαίνεται καὶ τὸ ἀποτέλεσμα τῶν πόνων, τῶν θυσιῶν, τῶν ἀγωνιῶν καὶ τῶν ἀγώνων. Εἶναι ὁ πρῶτος ἱεροκήρυκας, ὁ ὁποῖος διαδηλώνει καὶ τὴν πίστη του στὴν ἐλευθερία: Παίρνοντας, τονίζει τὸ ασκουτάρι, ἤγουν τὴν στερεάν σας πίστιν, μὲ τὴν ὁποῖαν θέλετε δυναθῆ νὰ σβέσετε ὅλεσ τὲσ σαῖτες τοῦ πονηροῦ διαβόλου... δράμετε νὰ ἰδεῖτε τὴν παρηγορίαν σας καὶ μὲ θάρρος νὰ γρικᾶτε τὴν ἐλευθερίαν σας». Παράλληλα συμπονεῖ, συγχωρεῖ καὶ συντρέχει καὶ τὸν ὀλιγόψυχο, πὸν ἔχει ἀλλαξοπιστήσει. Τὸν διαβεβαιώνει πατρικά: «Καὶ ἂν ἐγελάσθῃς καὶ ἐγίνεσ Τοῦρκος, γύρισε, ὁ ἀφέντης μας Χριστὸς σὲ θέλει καὶ σὲ συγχωρᾶ...»⁸³.

Προσφυστάτα ὁμιλεῖ γιὰ ἐξισλαμισμένους Ἕλληνες ὁ ὁμότιμος καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Ν. Τωμαδάκης: «Αὐτοὶ οἱ ἀλβανόφωνοι μωαμεθανοὶ κατὰ τοὺς γάμους καὶ τὰς πανηγύρεις τῶν ἄδουν ἐλληνικὰ ἄσματα, τὰ ὁποῖα οἱ ἐξισλαμισθέντες Ἕλληνες πρόγονοὶ τῶν ἐτραγουδοῦσαν πρὸ

82. Γ. Βαλατά, *Ὁ ἀρματομένος λόγος. Οἱ ἀντιστασιαζὲς διδασχὲς τοῦ Νεκταρίου Τέρπου βγαλμένεσ στὰ 1730*, Ἀθήνα 1971, 2-3.

83. Ἰ. Νικολαΐδου, 18. Βλ. καὶ Μαρίας Κελεμένη - Ντούρου, Νεκτάριος Τέρπος, *Ἡπειρωτικὸ Ἱστορικὸ Ἰνστιτούτο* 1991, 271 κ.έ. Κατὰ τὴν καθηγήτρια τοῦ πανεπιστημίου Ἰωαννίνων Ἐλευθερία Ἰ. Νικολαΐδου, *Οἱ κρυπτοχριστιανοὶ τῆς Σπαθίας*, Ἐκδόσεις IMIAX, Ἰωάννινα 1979, 39-40, «Ὁ λόγος τοῦ Τέρπου ἦταν κήρυγμα ἀγάπης, ἐμπιστοσύνης καὶ ἐνότητος ἀνάμεσα στοὺς χριστιανούς, χωρὶς διάκριση τάξεων, ἀλλὰ καὶ δριμύ κατηγορητήριο στὶς περιπτώσεις ἀδιαφορίας ἀπὸ μέρος τῶν ἀρχόντων, ἐκκλησιαστικῶν καὶ μὴ. Ὁ Τέρπος ἦταν πράγματι ἓνας ἀπὸ τοὺς πιὸ θαρραλέους ἀγωνιστὲς τῆς πίστες, πὸν δὲ θυσίαζε τὸ φρόνημά του σ' ὁποιαδήποτε σκοπιμότητα. Δὲ δεχόταν συμβιβασμούς μὲ καταστάσεις πὸν ἀποσκοποῦσαν στὴ δημιουργία προπετασμάτων καπνοῦ, γιὰ ν' ἀμβλύνεται τὸ μένος καὶ ἡ κακουργία τοῦ δυνάστη, ὅπως γινόταν μὲ τὸν κρυπτοχριστιανισμό, τὸν ὁποῖο κι ἀπέρριπτε. Ἀπαιτοῦσε ἀπὸ τοὺς χριστιανούς παρηγορία, φανερὴ διακήρυξη τῆς πίστες κι ὄχι προσπάθεια ἀποκρυβῆς καὶ συγκάλυψης μὲ διάφορα μέσα. Γι' αὐτὸ καὶ περιόδευε καὶ κήρυττε στὴν περιοχή τῆς Σπαθίας πὸν δοκιμαζόταν ἀπὸ ἀθρόεσ ἀλλαξοπιστίεσ τὸ διάστημα 1710-1730 καὶ εἶχε ἀρχίσει νὰ περιπίπτει στὸν κρυπτοχριστιανισμό».

διακοσίων ἀκόμη ἐτῶν. Ἡ ἐνδυμασία των, ἡ κουρά των, αἱ κατασκευαὶ τῶν οἰκιῶν των, τὰ κεντήματα, ἡ βιοτεχνία των, εἶναι ἠπειρωτικά, ἡ μουσική των, ὀλόκληρος ὁ λαϊκὸς των πολιτισμὸς τοὺς συνάπτει πρὸς τὴν Νότιον Ἠπειρον, ἡ κοινωνικὴ των διάρθρωσις, ξένη πρὸς τὰς “φάρας” τῶν Ἀλβανῶν. Καὶ ἔπειτα αἱ ἐθνολογικαὶ ἐνδείξεις, ἡ κατασκευὴ τῆς κεφαλῆς, αἱ στατιστικά.

Μέχρι τῶν μέσων τοῦ 19^{ου} αἰ. ὁ πληθυσμὸς τῆς Β. Ἠπείρου ὑπῆρξεν ὀρθόδοξος. Τότε αἱ καταπιέσεις ἠνάγκασαν πολλοὺς νὰ ἐξισλαμισθοῦν, ἀλλ’ οἱ πλεῖστοι ἀπέμειναν πιστοὶ εἰς τὴν θρησκείαν τῶν πατέρων των»⁸⁴.

Ἀπίστευτη καταντᾶ ἡ προσήλωση στὴν Ἑλλάδα καὶ μετὰ τὴν ἀλλαξοπιστία. Ὁ René Riaux καταγράφει ἐκπληκτικὸ γεγονός: «Ἀνάμεσα στὰ τηλεγραφήματα, ἓνα ἀπὸ τὰ πιὸ χαρακτηριστικὰ προέρχεται ἀπὸ τὸ Τεπελένι, κέντρο ἄρκετὰ σημαντικό. Εἶναι ὑπογεγραμμένο ἀπὸ τέσσερις μουσουλμάνους, τὸ μουφτῆ, τὸ δήμαρχο καὶ δύο σεῖχηδες φυλάρχους:

“Ἐχουμε τὴν πληροφορία ὅτι δὲν θὰ μπορέσετε νὰ ἐπισκεφθῆτε τὴν πόλη μας καὶ σᾶς εὐχόμαστε, λοιπόν, ἀπὸ ἐδῶ τὸ “καλῶς ἦλθατε” στὴν πατρίδα μας. Χαιρετίζουμε τὸν ἀντιπρόσωπο τοῦ γαλλικοῦ λαοῦ καὶ σᾶς παρακαλοῦμε νὰ καταστήσετε γνωστὰ τὰ εἰλικρινῆ μας αἰσθήματα γιὰ τὴ μητέρα-πατρίδα, τὴν Ἑλλάδα, ἀπὸ τὴν ὁποία καμία στρατιωτικὴ δύναμη ἀπὸ ἐκεῖνες ποὺ ἐργάζονται γιὰ τὴν ἀδικία δὲν θὰ μπορέσει νὰ μᾶς χωρίσει”»⁸⁵.

Ὅταν οἱ μουσουλμάνοι αὐτοπροαιρέτως θεωροῦν τὴν Ἑλλάδα ὡς μητέρα-πατρίδα, δοθέντος ὅτι διατηροῦσαν ἀκόμη ἐκφάνσεις ἐλληνικότητας καὶ χριστιανικότητας, ἀσφαλῶς περιττεύει ἡ ἀναφορὰ στὰ αἰσθήματα τῶν

84. Ν. Τωμαδάκη, Ἡ ἐποποιία τοῦ 1940-41 καὶ ἡ Β. Ἠπειρος, *Ἑορταστικοὶ Λόγοι*, Ἐκδόσεις Γρηγόρη, 47. «Ὅσων ἀπέμειναν πιστοὶ εἰς τὴν θρησκείαν τῶν πατέρων των ὁ προσανατολισμὸς «πρὸς τὸ ἰδανικὸν τῆς ἐλληνικῆς πατρίδος γίνεται κατάδηλος εἰς τὰ δημοτικὰ τραγούδια. Πάντα τὰ περιστατικὰ τοῦ ταραχώδους ἐθνικοῦ βίου ἀπὸ τοῦ 1716 εἰς τὸ ὁποῖον ἀνάγεται ἓνα ἐξ αὐτῶν, εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς Κερκύρας, μέχρι τοῦ 1940, τοῦ ἔτους τοῦ τελευταίου θριάμβου, συγκινοῦν τὰ μύχια τῆς ἐθνικῆς ψυχῆς, ἡ ὁποία συμπάσχει μὲ τὸ Ἔθνος εἰς τὰς ἀτυχίας του, χαίρει διὰ τὰς περιλάμπρους νίκας τῶν ὄπλων του καὶ ἐξαίρει τὰ ἀνδραγαθήματα τῶν ἡρώων ὀνομαστί, καὶ οἱ ἥρωες οὗτοι κατέχουν τὴν θέσιν των εἰς τὸ ἐθνολογικὸν Μουσεῖον τῆς Ἑλλάδος!». Πβ. Ἀλεξ. Χ. Μαρμπούλου, *Ὁ μῦθος τῆς ἀλβανικῆς συμβολῆς εἰς τὴν ἀνεξαρτησία τῆς Ἑλλάδος*, ἐν Ἀθήναις 1963, 44-45.

85. R. Riaux, ἔ.α., 121. Προηγούμενοι δὲ οἱ ἐξισλαμισμένοι Σπαθιώτες, οἱ ὁποῖοι ἀπερίφραστα δηλώνουν: «Εἴμεθα μία φάρα μὲ τοὺς Ἕλληνας». Πβ. Κ. Σκενδέρη, *Ἱστορία τῆς ἀρχαίας καὶ συγχρόνου Μοσχοπόλεως*, ἔκδ. β', ἐν Ἀθήναις 1928, 80. Καὶ στὴ σειρά τῶν ἐκδόσεων Φ.Σ.Φ. «Ὁ Ἀριστοτέλης», Φλώρινα 1982.

χριστιανῶν κάτω τοῦ Γενούσου καὶ κατὰ μῆκος αὐτοῦ, τὸν ὁποῖο ὁ Stadtmüller ὀνομάζει ὄριο γλωσσικὸ καὶ πολιτισμικὸ τῶν Ἑλλήνων⁸⁶. Προσφυ-

86. Πβ. Κ. Θεσπρωτοῦ, ἔ.ἀ., 94 σημ. 8. Δεῖγμα τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ ἔχει κανεῖς καὶ μὲ στοιχεῖα ἐλάχιστα σχετικῆς βιβλιογραφίας ἀπὸ τὴν περίπυστη Μοσχόπολη: Δημ. Καλλιμάχου, Ὁ πολιτισμὸς τῆς Βορείου Ἡπείρου. Ἡ Ἑλληνικότης τῆς Κορυτσᾶς. Ὁ πολιτισμὸς τῆς Μοσχοπόλεως, *Παναθήναια* 26, 1913, 5-11. Βελτιωμένη καὶ ἐπηυξημένη ἀναδημ. στὴν Ἡπειρωτικὴ Ἑστία καὶ Ἀνάτυπον, Ἰωάννινα 1959. Léon Maccas, *La Question Gréco-Albanaise*, Nancy - Paris - Strasbourg 1921, 42. Ἡ Μοσχόπολις τῆς Β. Ἡπείρου, *Ἡμερολόγιον Μεγάλης Ἑλλάδος* 1922, 226-239. Χαρ. Σωτηροπούλου, Ἱστορία τῆς ἀρχαίας καὶ συγχρόνου Μοσχοπόλεως καὶ ἡ μονὴ Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου, *Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον Σφενδόνη* 3, 1927, 263-268. Σπ. Λάμπρου, Ἡ Μοσχόπολις καὶ ἡ οἰκογένεια Σίνα, *Νέος Ἑλληνομνήμων* 21, 1927, 159-164. V. Paracostea, *Theodor Anastasie Cavalioti*, Bucuresti 1932. Τοῦ αὐτοῦ, Ἡ ἱστορία ἐνὸς βιβλίου. Ἡ Πρωτοπειρία τοῦ Καβαλλιώτη «ein unicum», *Δελτίον Ρουμανικῆς Βιβλιογραφίας*, IMXA, Θεσσαλονίκη 1970, 7-16. Βαλ. Παπαχατζῆ, Οἱ Μοσχοπολίται καὶ τὸ μετὰ τῆς Βενετίας ἐμπόριον κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα, *Ἡπειρωτικὰ Χρονικὰ* 9, 1934, 127-139. Τοῦ αὐτοῦ, Νέαι συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα ἐμπορικῶν σχέσεων τῶν Μοσχοπολιτῶν μετὰ τῆς Βενετίας, *αὐτ.* 10, 1935, 270-288. Εὐλ. Κουρίλα, Ἡ Μοσχόπολις καὶ ἡ Νέα Ἀκαδημία αὐτῆς, Ἀθῆναι 1935. A. Hâciu, *Aromânii. Comerț, industrie, arte, expansiune, civilizație*, Focșani 1936. Ἰωακείμ Μαρτινιανοῦ, *Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Μοσχοπόλεως*, Ἀθῆναι 1939. Τοῦ αὐτοῦ, *Ἡ Μοσχόπολις 1330-1930*, ἐπιμελεία Στίλπ. Κυριακίδου, ἐν Θεσσαλονίκη 1957. Φ. Μιχαλόπουλου, *Μοσχόπολις, ἀπὸ Ἀθῆναι τῆς Τουρκοκρατίας*, Ἀθῆναι 1941. Τοῦ αὐτοῦ, Ἡ οἰκοδομικὴ καὶ ἡ τέχνη τῆς Μοσχοπόλεως, *Νέα Ἑστία* 29, 1941, 105-112. Ἰ. Κ. Βασδραβέλλη, Ἡ ἱστορία καὶ ἡ τέχνη τῆς Μοσχοπόλεως, *αὐτ.* 29, 1941, 203-204. M. Ruffini, Un centro Arumeno d' Albania: Moscopoli, *Revista d' Albania* 4, 1943, 158-169, Κ. Μέρτζιου, *Μνημεῖα μακεδονικῆς ἱστορίας*, Θεσσαλονίκη 1947, 190-277. Ν. Σκιαδᾶ, Τὸ τυπογραφεῖο τῆς Μοσχόπολης καὶ οἱ ἐκδόσεις του, *Νέα Ἑστία* 83, 1968, 802-808. Σπ. Κοσκίνη, Μοσχόπολη. Διακόσια χρόνια ἀπὸ τὴν καταστροφὴ τοῦ σημαντικοῦ αὐτοῦ πνευματικοῦ κέντρου τοῦ Ἑλληνικοῦ Διαφωτισμοῦ, *Τὸ Βῆμα* 3.8.1969. Γ. Σ. Λαΐου, *Στίμων Σίνας*, Ἐκδόσεις Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, Ἀθῆναι 1972. Θ. Γεωργιάδη, *Μοσχόπολις*, Ἀθῆναι 1975. Aleks Buda, Stellung und Bedeutung der Stadt Voscoproja in der albanischen Kulturgeschichte des 18. Jahrhunderts, *Structure sociale et développement culturel des villes sud-est européennes et adriatiques aux XVIIe- XVIIIe siècles, Actes du Colloque...* A.I.E.S.E.E., Bucarest 1975, 287-293 καὶ 356, ὅπου παρέμβαση Ἀπ. Δασκαλάκη: «d'après toutes les sources qui sont à notre disposition, la plus grande partie de la population était essentiellement grecque, la typographie était grecque, les livres qu' on imprimait dans cette typographie étaient grecs. Moscopolis était non seulement de culture, mais de sentiments nationaux grecs à cette époque-là. Je crois que M. Buda a oublié de nous dire quelque chose sur l' affaire tragique de Moscopolis, puisque Moscopolis a été complètement ruinée par les Albanais d' Ali Pacha. Même s' il y avait eu un sentiment albanais à Moscopolis, je crois qu' il n' en est resté aucune trace, parce que c' était un foyer de culture grecque et de sentiments nationaux grecs». Ἀλλὰ ἀπλούστερα, ἂν ἡ Μοσχόπολη ἦταν ἀλβανικὴ, δὲν θὰ τὴν κατέστρεφαν οἱ Σκυπιτάροι καὶ οἱ φανατισμένοι μουσουλμάνοι, τῶν ὁποίων κύριο ἔργο εἶναι οἱ λεηλασίες καὶ διαρπαγές. Τώρα μὲ ἐπίφαση ἐπιστημονικὴ

έστατα καὶ ὁ Γερμανὸς γεωγράφος Philippson προσθέτει τὴν πληροφορία: «ἰδιαίτερον Ἀλβανικὸν αἰσθημα δὲν ὑφίσταται παρὰ τοῖς Χριστιανοαλβανοῖς Ἠπειρώταις. Οὗτοι θέλουσι νὰ λογιζῶνται Ἕλληνες»⁸⁷. Ἐκτενέστατα ἀναφέρεται ὁ Bérard. Ὡστόσο ἀρκοῦν οἱ πρῶτες γραμμές: «Ἡ χριστιανικὴ κοινότητα τοῦ Ἐλβασάν εἶναι τὸ προκεχωρημένο φυλάκιο τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐδῶ, στὰ βόρεια. Ὅλοι αὐτοὶ οἱ Ἀλβανοί... θεωροῦν τοὺς ἑαυτοὺς τοὺς Ἕλληνες»⁸⁸. Ἀνάλογα αἰσθήματα πλημμυρίζουν καὶ τὶς καρδιές τῶν ἀπανταχοῦ Ἑλλήνων. Ἀπὸ τὸ ἀρχιπέλαγος τοῦ Αἰγαίου, ἀκριβέστερα δὲ ἀπὸ τὴ Χίο, ὁ Γ. Ἰω. Ζολώτας, γνώστης τῶν βαλκανικῶν θεμάτων, γράφει ἤδη τὸ 1872: «Οἱ Ἀλβανοὶ εἶναι συμπαγῆς φυλὴ καὶ συγγενῆς τοῖς Ἕλλησι καὶ ἑλληνόφρων...». Ἐκδηλώνει ἐνδιαφέρον γιὰ τὰ ζητήματα «τῶν φιλτάτων ἀδελφῶν ἡμῶν καὶ ὁμοφύλων Ἀλβανῶν...». Διαπιστώνοντας δὲ τὶς ἐπιπτώσεις τῶν ξένων παρεμβάσεων ὑποβάλλει πρὸς τὸ ἀρμόδιο ἑλληνικὸ ὑπουργεῖο ὑπόμνημα μὲ ἡμερομηνία 21.5.1896 καὶ ἐνημερώνει: «οἱ ἀδελφοὶ Ἀλβανοὶ φαίνονται ὡσημέραι μᾶλλον ἐνδίδοντες εἰς ἀλλότρια τοῦ ἑλληνισμοῦ ἔξωθεν κηρύγματα...»⁸⁹.

μνημονεύουν τὸν πολιτισμὸ τῆς Μοσχόπολεως. Δηλαδή με ξένα κόλλυβα κάνουν μνημόσυνο. Ἀκόμη δὲ καὶ σήμερα τῆ Μοσχόπολη διεκδικοῦν σὰν ρουμανικὴ οἱ Ρουμάνοι! Ἐδῶ ἔχει ἐφαρμογὴ ἢ παροιμία «δυὸ γαῖδουριά μάλωναν σὲ ξένο ἀχυρώνα»! Θὰ συμβοῦν, ἀσφαλῶς, καὶ χειρότερα, ἂν οἱ οἰστρημένοι Νεοἕλληνες δὲν ἐγκαταλείψουμε τὶς πορείες καὶ τὶς φαγωμάρες. Στ. Μ. Γκατσόπουλου, *Μοσχόπολις*, Ἰωάννινα 1979. *Ἡ οἰκονομικὴ δομὴ τῶν βαλκανικῶν χωρῶν (15ος-19ος αἰώνας)*, εἰσαγωγὴ-ἐπιλογὴ κειμένων: Σπ. Ἀσδραχᾶς, «Μέλισσα» 1979, εὔρετήριον λ. Μοσχόπολη. Π. Φ. Χριστόπουλου, *Τὸ βιβλίον Ἡ Ἀλήθεια Κριτῆς*, Ἀθήνα 1984. Κ. Σαρδελῆ, Ἡ Μοσχόπολη, *Ἑλληνικὸς Ἀστὴρ* 9, 1985, 214-220. Μ. Β. Peiffuss, Zum Moschopolitanischen Buchschmuck, *Rumänische Sprache, Literatur und Kunst*, Heft 9, 1988, 29-38. Ε. Γ. Πρωτοψάλτη, Τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον καὶ ἡ διάδοσις τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης εἰς τοὺς λαοὺς τῆς Βαλκανικῆς, *Ἀφιέρωμα εἰς τὸν Μητροπολίτην Ρόδου κ.κ. Σπυρίδωνα ἐπὶ τῇ συμπληρῶσει τεσσαράκοιτα εἰτῶν ἀρχιερατείας*, Ἀθήναι 1988, 170 κ.έ. Ἀφθονη δὲ βιβλιογραφία σὲ ρουμανικὴ γλώσσα βλ. *Bibliografie macedoromâna*, Freiburg i Br. Germania 1984, 316 λ. Moscopole.

87. Πβ. Δημ. Εὐαγγελίδου, *Ἡ Βόρειος Ἠπειρος*, 65, καὶ Κ. Θεσπρωτοῦ, ἔ.α., 95-96 σημ. 14.

88. V. Bérard, *Τουρκία καὶ Ἑλληνισμός*. Μετάφρ. Μ. Λυκούδης, [Ἀθήνα] 1987, 48-49.

89. Γ. Ἰω. Ζολώτας, *Σύμμεικτα*, Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, Ἀθήναι 1983, 529, 623. Πόσο τὸ ἐθνικὸ κέντρο, οἱ λεγόμενοι ἀρμόδιοι, συγκινήθηκαν καὶ ἔλαβαν ὑπ' ὄψη τὶς προειδοποιήσεις καὶ διαπιστώσεις τοῦ Ζολώτα, ὥστε οἱ Ἕλληνες νὰ προετοιμασθοῦν καὶ νὰ δράσουν προγραμματισμένα, μελετημένα, ἐνδεδειγμένα γιὰ τὴν προστασία τῶν Βορειοηπειρωτῶν, πληροφοροῦμεθα ἀπὸ τὸν Νεοκλῆ Καζάζη, καθηγητὴ τοῦ πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ πολύδραστο πρόεδρο τῆς Ἑταιρείας «Ἑλληνισμός». Ἐχει διατυπώσει σκληρὴ παρατήρηση, ἢ ὁποία δὲν ἔχασε ἕως σήμερα οὔτε τὴν ἐπικαιρότητα οὔτε τὴν ἐγκυρότητα: «Αἶσχος εἰς λαὸν διασκεδάζοντα, μίαν μόνην ἀπόλαυσιν αἰσθανόμενον, τὸν παρασιτι-

Ὁ Bérard, σύγχρονος τῶν συμβάντων, παρέχει ἀκριβεῖς πληροφορίες ἀπὸ τὸ στόμα τῶν ὑφισταμένων τὶς πιέσεις: «Περνοῦν καὶ ξαναπερνοῦν τόσο συχνὰ ἀπὸ δῶ οἱ Γερμανοὶ στὴν ὑπηρεσία τῆς Βουλγαρίας, τῆς Σερβίας, τῆς Ρουμανίας καὶ τῆς Αὐστρίας!». Κατονομάζει δὲ τὸν Γερμανὸ καθηγητὴ Weigand, γιὰ τὸν ὁποῖο ἀκόμη καὶ οἱ ρουμανικὲς ἐγκυκλοπαίδειες ἀναγράφουν ὅτι ἀμειβόταν πλουσιοπάροχα ἀπὸ τὸν κρατικὸ προϋπολογισμὸ τῆς Ρουμανίας. Ὅλοι δὲ οἱ πράκτορες χρησιμοποιοῦσαν ὅλα τὰ μέσα, γιὰ νὰ γίνουν οἱ ἄμοιροι κάτοικοι τοῦ Ἐλβασάν καὶ τῶν ἄλλων περιοχῶν ἀλβανίζοντες, ἀλβανόφρονες⁹⁰. Ταυτόχρονα διέδιδαν σὲ ὅλη τὴν Εὐρώπη ὅτι προπαγάνδα ἀσκοῦσε ἡ Ἑλλάδα. Στὴν προκλητικὴ καὶ ἐντελῶς ἀβάσιμη καταγγελία ἀγανακτοῦν οἱ ἴδιοι οἱ Εὐρωπαῖοι. Ἀπὸ τοὺς πρώτους, οἱ ὁποῖοι ἀναιροῦν τὶς ψευδολογίες καὶ ἀποκαθιστοῦν τὴν ἀλήθεια, εἶναι ὁ Ἰταλὸς Canini: «Quella supremazia dell' elemento greco non è dovuta alla forza, essa è un naturale portato della superiorità di razza e di civiltà, superiorità che esisteva anche nei tempi più tristi per la nazione ellenica»⁹¹. Δὲν πρόκειται γιὰ φιλελληνισμό ἀλλὰ γιὰ ἐπισημάνσεις ὑπεύθυνες πνευματικοῦ ἀνθρώπου. Δὲν λείπουν ἀπὸ καμμία χώρα. Δὲν εἶναι ἄλλως τε ὁ μόνος Ἰταλός, ὁ ὁποῖος δὲν ἀνέχεται τὴν πλαστογράφηση τῆς πραγματικότητας, ἀπτης καὶ αἰσθητῆς. Δυναμικὴ στάση ὑπὲρ τῶν ἐλληνικῶν δικαίων τηρεῖ ὁ Ἰταλὸς δημοσιογράφος Magrini, ὁ ὁποῖος μὲ τὶς ἀνταποκρίσεις του κατακεραυνώνει τὴν ἰταλικὴ πολιτικὴ ἡγεσία γιὰ τὴν ἀποσπασή τῆς Βορείου Ἠπείρου ἀπὸ τὴ μητέρα πατρίδα, τὴν Ἑλλάδα, καὶ ὑπομένει καρτερικὰ παντοειδεῖς διώξεις, μάλιστα καὶ δικαστικὰς, ὑπεραμυνόμενος τῆς ἀλήθειας καὶ τοῦ δικαίου.

Ὁ Ἰταλὸς δημοσιογράφος μὲ σπάνια εὐσυνειδησία ἐνημερώνει τοὺς ἀναγνώστες τῆς ἐφημερίδας του, «Secolo» τῆς Ρώμης, τονίζοντας ὅτι ὁποιοσδήποτε ξένος ἐπισκέπτης τῆς Βορείου Ἠπείρου «γνωρίζει ποῖος εἶναι καὶ τί ἐπιθυμεῖ ὁ λαός, τὸν ὁποῖον ἡ Ἰταλία προτίθεται νὰ θυσιάσῃ ἐπὶ τοῦ βωμοῦ τῶν στρατηγικῶν θεωριῶν καὶ ἐπιδιώξεων»⁹².

Τὴν ἐλληνικότητα ἄλλως τε τῆς Βορείου Ἠπείρου ὁμολογοῦν τόσο ὁ

σμὸν εἰς βάρος τοῦ δημοσίου ταμείου...». Πβ. Ν. Καζάζη, *Λόγοι καὶ Ἔργα* (1903-1904), ἐν Ἀθήναις 1911, 75.

90. Bérard, ἔ.ἀ., 48-49. Γιὰ Weigand βλ. τὶς ρουμανικὲς ἐγκυκλοπαίδειες Diaconovich, Sibiu 1904, 111, 1246, Minerva, Cluj 1930, 963, Predescu, București 1940, 916. Πβ. Μ. Ν. Ρωμανοῦ, Ἀπόψεις καὶ θέσεις γιὰ τὸ ὄνομα, τὴν καταγωγή καὶ τὴ γλῶσσα τῶν Κουτσοβλάχων, *Μνήμη. Τόμος εἰς μνήμην Γεωργίου Κουρμούλη*, Ἀθήνα 1988, 504.

91. A. Canini, *La Questione dell' Epiro*, Roma 1879, 8.

92. Πβ. Ν. Κ. Παπαδοπούλου, *Ἡ Δρόπολις τῆς Βορείου Ἠπείρου κατὰ τὴν τουρκοκρατίαν* (1430-1913), ἐν Ἀθήναις 1976, 137.

τότε πρωθυπουργὸς ὅσο καὶ ὁ ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Ἰταλίας. Ὁ πρῶτος, Ἰωάννης Τζιολίττι (1842-1928), ἀνευθρίαστα δηλώνει στὸν Ἑλληνα πρεσβευτὴ στὴ Ρώμη Κακλαμάνο: «Ἀναγνωρίζω ὅτι ἡ Βόρειος Ἡπειρος εἶναι Ἑλληνική, τὰ δικαιώματα ὅμως ἐνὸς μικροῦ λαοῦ, ὅπως τῆς Ἑλλάδος, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπερισχύσῃ τῶν συμφερόντων μιᾶς μεγάλης δυνάμεως, ὅπως τῆς Ἰταλίας»⁹³.

Ἡ βαθύτατα ριζωμένη ἑλληνικὴ συνείδηση στὴ Β. Ἡπειρο ἀποκαλύπτεται καὶ κατὰ τὸν πόλεμο τοῦ 1912. Ὁ Δημ. Τ. Νότη Μπότσαρης ἀναφερόμενος στὶς Βορειοηπειρώτισσες γνωστοποιεῖ μὲ ἐπίσημη ἔκθεση τῆς 20ῆς Δεκεμβρίου 1912 καὶ τὰ ἐξῆς: «Ἀπόδειξις τῆς ἀκμῆς, εἰς τὴν ὁποίαν ἔφθασε τὸ ἔθνικόν τῶν κατοίκων φρόνημα, ὑπῆρξεν ἡ συμμετοχὴ καὶ τῶν γυναικῶν εἰς τὸν ἀγῶνα. Οὕτως ἄλλαι μὲν ἐβοήθουν εἰς τὰς εἰς τὸ μέτωπον μεταφοράς, ἄλλαι δὲ συμμετέσχον οὐσιαστικῶς εἰς τὸν ἀγῶνα, δείξασαι σταθερότητα ἠθικοῦ σθένους κατὰ τὰς μάχας»⁹⁴.

Ἀποκορύφωση τοῦ ἑλληνικοῦ φρονήματος τῶν Βορειοηπειρωτῶν ἀποτελεῖ ὁ αὐτονομιακὸς ἀγῶνας τους, γιὰ τὸν ὁποῖο ὁ Luciano Magrini γράφει καὶ τὰ ἐξῆς: «Οἱ Ἡπειρῶται ἀπήντησαν εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν πίεσιν μὲ ἐπανάστασιν. Ἀπεφάσισαν νὰ ὑπερασπίσῃ μετὰ τὰ ὄπλα τὰ δίκαιά των. Ἀνεκηρύχθησαν αὐτόνομοι. Περισσότερον ἀπὸ τὰ ὄπλα, ἡ δύναμις των ἔγκειται εἰς τὸ δίκαιον τῆς ὑποθέσεώς των καὶ εἰς τὴν ἠθικὴν ὑποστήριξιν ποὺ δὲν πρέπει οὔτε δύναται νὰ λείψῃ εἰς αὐτοὺς ἀπὸ ὅλην τὴν φιλελευθέραν Εὐρώπην. Καὶ ἐνῶ δὲν δυνάμεθα νὰ εὐρώμεν ἀρκετοὺς καὶ καταλλήλους λόγους διαμαρτυρίας καὶ παραπόνου κατὰ τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τῆς Ἰταλικῆς Κυβερνήσεως, ἀπαρνούμενης τὰς ἀρχὰς τῆς ἰδικῆς μας παλιγγενεσίας καὶ ἐξευτελιζούσης τὴν ἱστορίαν τῆς πατρίδος, εἴμεθα εὐτυχεῖς, ὅτι ἡ ὑπέροχος ἠπειρωτικὴ ἐπανάστασις πιστοποιεῖ ἐπισήμως καθ' ὅλην τὴν Εὐρώπην ὅτι δὲν δύναται νὰ ἀποφασίσῃ οὕτως ἀδιαμαρτυρήτως τὴν δολοφονίαν ἐνὸς λαοῦ»⁹⁵.

93. Πβ. Ἰ. Βογᾶ, *Ἡ θέσις τοῦ Βορειοηπειρωτικοῦ Ζητήματος*, ἐν Ἀθήναις 1970, 7. Αὐτολεξεῖ φέρεται νὰ ἐκστομίζεται ἡ ἰταμὴ αὐτὴ ἀπάντηση καὶ ἀπὸ τὸν τότε ὑπουργὸ τῶν Ἐξωτερικῶν, μαρκήσιο Ἀντώνιο ντὶ Σάν-Τζουλιάνο. Πβ. Lasturel, *L'Affaire Gréco-Italienne*, 13. Τὴν παράφορη ἀνθελληνικὴ στάση τῶν δύο πολιτικῶν ἀποδοκιμάζει ὁ ἰταλικὸς λαός, καθὼς καὶ Ἴταλοὶ πολιτικοί, ὅπως ὁ μετὰ δεκαετία ὑπουργὸς τῆς Παιδείας Μπαλμπίνο Τζουλιάνο. Βλ. Γ. Σ. Ἀλεξιάδη, *Ἡ ἐναντίον τῆς Ἑλλάδος Ἰταλο-τουρκικὴ ἐγκαρδιότητα*, *Ἑστία* 12.10.1990, 1.

94. Πβ. Κ. Δ. Στεργιοπούλου, *Τὸ μιχτὸν ἠπειρωτικὸν στράτευμα κατὰ τὴν ἐλευθέρωσιν τῆς Ἡπέρου* (Ὀκτώβριος-Νοέμβριος 1912), Ἀθήναι 1968, 353. Ἐπίσης βλ. 322 καὶ 330, ὅπου ἀναφέρονται ἡρωϊσμοὶ τῶν γυναικῶν τῆς Ἡπέρου καὶ γυναῖκες ὄπλαρχηγοί.

95. Πβ. Ν. Καζάζη, *Ἡ νέα Ἑλλάς καὶ ἡ νέα Ἰταλία*, Ἀθήναι 1924, 47.

Ἡ ἀποφασιστικότητα τῶν Βορειοηπειρωτῶν καὶ ἡ ἠθικὴ συμπαράσταση Εὐρωπαϊῶν δημοσιογράφων, ὅπως τῶν Magrini, Ruaux κ.ἄ.⁹⁶, ἔχουν ὡς ἀποτέλεσμα τοῦ αὐτονομιακοῦ ἀγῶνα τὴν ὑπογραφή τοῦ Πρωτοκόλλου τῆς Κερκύρας (17.5.1914), τοῦ ὁποῦ οἱ ὅροι ἀγνοοῦνται καὶ ἀπὸ διδάσκοντες νεοελληνικὴ ἱστορία, ἐνῶ ἔπρεπε νὰ κατέχουν περίοπτη θέση στὰ σχολικὰ ἐγχειρίδια καὶ νὰ χρησιμοποιοῦνται ὡς κύρια ὑποδομὴ στὴν ἐπίλυση τοῦ Βορειοηπειρωτικοῦ ζητήματος. Ἡ γνώση τους εἶναι ἀπαραίτητη γιὰ τὴν ἄμεση συνειδητοποίηση τῶν ἐλληνικῶν παραλείψεων καὶ τῶν εὐθυνῶν μας. Εἶναι δὲ οἱ ἐξῆς: «1) Ἡ Βόρειος Ἡπειρος εἶναι αὐτόνομος. 2) Ἀναγνωρίζει τὸν Βασιλέα Γουλιέλμο Βῆδ ὡς νόμιμον αὐτῆς Βασιλέα. 3) Ἀποστέλλει βουλευτὰς εἰς τὸ Ἀλβανικὸν κοινοβούλιον. 4) Ἡ ἐπίσημος γλῶσσα τῆς Β. Ἡπείρου εἶναι ἡ Ἑλληνική. 5) Ἡ ὑποχρεωτικὴ γλῶσσα τῶν σχολείων τῆς εἶναι ἡ Ἑλληνικὴ διδασκομένης καὶ τῆς ἀλβανικῆς προαιρετικῶς. 6) Οἱ Ἡπειρῶται ἔχουν δικαίωμα νὰ διατηροῦν ἰδίαν στρατιωτικὴν δύναμιν ὑπὸ ἰδίους ἀξιωματικούς, τὴν ὁποίαν ἡ ἀλβανικὴ κυβέρνησις δὲν θὰ δύναται νὰ μεταχειρισθῆ ἔξω τῶν ὁρίων τῆς Β. Ἡπείρου»⁹⁷.

Ἀλλὰ παρωθούμενοι καὶ ἐνθαρρυνόμενοι ἀπὸ ξένα κέντρα οἱ ἰθύνοντες τὴν ἀρτιπαγῆ Ἀλβανία δὲν σέβονται τὴν ὑπογραφή τους. Παραβιάζουν τοὺς ὅρους τοῦ Πρωτοκόλλου τῆς Κερκύρας καὶ ἐπιδίδονται στὶς προγραφές Βορειοηπειρωτῶν, μετακινήσεις, ἐκτοπισμούς, διώξεις, κατατρομοκρατήσεις, καταργήσεις ἐλληνικῶν σχολείων μὲ ἀπώτερο σκοπὸ τὴν πλήρη ἐξαλβάνιση, ὥστε σήμερα νὰ εμφανίζονται γνήσιοι Ἕλληνες, Βορειοηπειρώτες, ἀλλόγλωσσοι, ὅπως συμβαίνει μὲ τοὺς Ποντίους, ἀποκαλούμενοι ἀπὸ ἀνίδεους ὁμοεθνεῖς τους στὴν Ἑλλάδα, ὅπου ἔχουν καταφύγει, «Ἀλβανοί», χαρακτηρισμὸς ἀπαράδεκτος καὶ κολάσιμος. Τὸ δὲ φρικτότερο εἶναι ὅτι αἰσθάνονται ἀνασφαλεῖς μέσα στὴν ἐλεύθερη Ἑλλάδα. Δολοφονοῦνται κιόλας ἀπὸ ἐγκληματίες Σκυπιτάρους, οἱ ὁποῖοι ἐπὶ πλεόν παρεμποδίζουν καὶ τὶς ἀναπτυσσόμενες φιλικές σχέσεις⁹⁸ τῶν δύο χωρῶν, ἐνῶ ταυ-

96. Βλ. ἀρθρογραφία τοῦ μεγάλου Γάλλου δημοσιογράφου καὶ πολιτικοῦ Κλεμανσώ στὴν ἐφημερίδα *Ἐλεύθερος Ἄνθρωπος* 13.5.1913. Πβ. Lasturel [Ruaux], ἔ.ἄ., 13.

97. Βλ. Γ. Βηλαρᾶ, *Ἡ πολιτικὴ Ἱστορία τῆς Βορείου Ἡπείρου*, ἄ.τ. καὶ ἄ.χ. [1960], 7-8. Ἐπίσης βλ. Βουλὴ τῶν Ἑλλήνων, *Ἐνθετήριον Συζητήσεων τοῦ Κοινοβουλίου*, Μέρος Δ' (1946-1967). Τόμος 2ος. Θέματα Β (ἕως καὶ Βουλὴ 1950), Ἀθήνα 1984, 218-235.

98. «Φιλικές σχέσεις» διατείνεται ὅτι θέλει καὶ ὁ ἡγέτης τῆς γειτονικῆς χώρας, ἀλλὰ θέτει ἰταμότατα ὅρους ἐπιστροφῆς περιουσιῶν Τσιάμηδων. Βλ. *Ἡ Καθημερινή* 13.9.1992, 8. Ἄν πράγματι ἐκφράζεται εἰλικρινῶς, πρωταρχικὴ προϋπόθεση φιλικῶν σχέσεων εἶναι ἡ παραπομπὴ τῶν Τσιάμηδων στὸ ἀρμόδιο διεθνὲς δικαστήριον ὡς ἐγκληματιῶν πολέμου. Τὰ ἐγκλήματά τους ἦλθαν στὸ φῶς τῆς δημοσιότητος καὶ μὲ πρόσφατα, μάλιστα δὲ τεκμηριωμένα, ἰταλικά δημοσιεύματα. Ἐπὶ πλεόν στὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν ἀνακοίνωση, ἡ ὁποία

τόχρονα ἀναβιώνουν ὀδυνηρές μνημές καὶ πάθη. Πρόσφατα σύγχρονος στιχοπλόκος διεκτραγωδεῖ τὴν κατάσταση καὶ ἐπισημαίνει τοὺς κινδύνους, ἂν δὲν ληφθοῦν τὰ ἐνδεδειγμένα μέτρα:

ΤΟ ΡΕΜΠΕΤ ΑΣΚΕΡ Τ' ΑΛΙΑ

Ἀνάθεμά τους ποὺ ἔφεραν
αὐτὸ τὸ σκυλολόϊ
τὸ βάρβαρο κι' ἀπάνθρωπο,
τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ τὸ σόϊ.

Τριγυροῦνε στὰ χωριὰ
μέρα νύχτα στὰ χωράφια
σὰν τὰ λυσσάρικα σκυλιὰ
τῶν Ἀλβανῶν συνάφια.

.....
Τὴν ἡμέρα ξαπλωμένοι,
σὲ παγκάκια καὶ γιαπιά,
καὶ τὸ βράδυ ξαμολοῦνται
σὲ πόλεις καὶ χωριὰ.

Γίναν φόβος κι' ἐφιάλτης
στὶς γυναῖκες, στὰ παιδιὰ,
καὶ στοὺς ἄντρες ποὺ πηγαίνουν
τὸ πρωῖ γιὰ τὴ δουλειὰ.

.....
Αὐτοὶ δὲν ξέρον ἡσυχία,
κι' ὁμαδικὰ ὁρμοῦνε,
βιάζον καὶ σκοτώνουνε,
τὸ πρωτο θύμα τοῦ θὰ βροῦνε.

.....
"Ὅσοι στὴ δουλειὰ τοὺς παίρνουν
νὰ μὴν πληρώνουνε πολλά,
θὰ μετανοιώσουν κάποια μέρα,
ὅταν θὰ πάθουν συμφορὰ.

.....
Φυσικὰ γὰρ ποῦμε καὶ τὸ δίκιο,
δὲν εἶναι ὅλοι τοὺς ἀλῆτες,
εἶναι μονάχα τοῦ Ἀλῆ,
οἱ μουσουλμάνοι Τεπελνίτες⁹⁹.

ἔγινε σὲ ἀνύποπτο χρόνο, προσφέρεται τέλεια γιὰ τὴν ἀντίκρουση τῶν ἰταμῶν ὄρων καὶ πρὸ πάντων γιὰ τὴν ἐκδίκαση τοῦ ζητήματος καὶ τὴν καταδίκη τῆς γειτονικῆς χώρας σὲ πολεμικὲς ἀποζημιώσεις. Ἐπὶ τέλος ὁ σχετικὸς Φάκελος μὲ ὅλα τὰ νεώτερα στοιχεῖα πρέπει νὰ εἶναι ἔτοιμος γιὰ τὴν ἐγκυρὴ ἐνημέρωση τῶν ἀρμοδίων παραγόντων, ἐθνικῶν, κοινοτικῶν, διεθνῶν.

Γιὰ τὴν καταγωγή τῶν Τσιάμηδων βλ. Ἀντὶ 307, 1985, 52 σημ. 2, ὅπου καὶ παραπομπή: M. Paidoussis and C. B. Krimbas 1980 *The Distribution of ABO and Rh. Blood Groups in Greece*, Physical Anthropology of European Populations (ed.). Schwidetsky, B. Chiareli, O. Necrasov, Mouton, The Hague, 154-170. Πίν. 1.

99. Νέα Ἐλασσόνα 16.8.1992, 2.

ΕΥΡΕΤΗΡΙΑ

- Ἄγγλία 3
 Αἴμος 6, 8
 Αἰνιάν Δ. 18
 Ἄλβα 3, 4
 Ἄλβανα 4
 Ἄλβανία παρακαυκασία 4
 ἀλβανίζοντες 23
 Ἄλβανικὲς πόλεις 4
 Ἄλβανίς λίμνη 3
 Ἄλβανον 4
 Ἄλβανὸν ὄρος 3
 Ἄλβανὸς ποταμὸς (σήμερον Ταμούρ) 4
 ἀλβανόφροντες 23
 ἀλβανόφωνοι 19
 ἄλβος, α, ον 3₂
 Ἀλεξιάδης Γ. Σ. 24_{α2}
 ἀλφός 3
 Ἀνδριώτης Ν. 11
 Ἀπολλωνία 12_{α0}
 Ἀρβανα 4, 5, 13
 Ἀρβανιτοχώρια 16_{α0}
 Ἀρβανον 4, 5, 6₁₁, 13
 Ἀρβαν 5₁₁
 Ἀρβανίτης 5₁₁
 Ἀρβενίτσα 18
 Ἀρμενία 18
 Ἀρμένιος Σπ. 22_{α6}
 Ἀρμπανίτζαν 8
 Ἀρτική 14_{α2}, 15, 16_{α0}
- Βακυλόπουλος Ἄπ. Ε. 13_{α8}
 Βαλέτας Γ. 18, 19_{α2}
 Βασίραβέλλης Ι. Κ. 21_{α6}
 Βηλαρὸς Γ. 25_{α7}
 βιάχικα 11
 Βιάχοι 6, 7, 13
 Βογός Γ. 24_{α2}
 Βογιατζιῶτης Ι. Κ. 8₁₂
 Βοιωτία 14_{α2}, 15, 17_{α0}
- «Βουλγαρία» 68
 Βρανούση Ἴερα Α. 4, 5
 Βρεταννία 8
 Βρυώνης Ὅμιρ 18
- Γαλατία 3
 Γαλικία 7
 Γενοῦσος 5, 12, 17, 21
 Γερμανία 13
 Γέρου Γ. 16_{α0}
 Γεωργία 4
 Γεωργιάδης Θ. 21_{α6}
 Γιοχάλας Τ. Π. 16_{α5}
 Γιώτας Δημ. 16_{α0}
 Γκυτσόπουλος, Στ. Μ. 22_{α6}
 Γκέτσοβος 17
- Δαλματία 12_{α5}
 Δαρδανία 9, 10₁₃
 Δασκαλάκης Ἄπ. 21_{α6}
 Δέλβινον 14_{α3}
 Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεύς 4
 Δοκανάρης Ναπ. 18_{α1}
 Δούναβις 10
 Δρόπολις 23_{α2}
 Δυρράχιο 10, 15
 Δυρραχιῶτες 13_{α0}
- Ἐγνατία 12, 13
 Ἐλβασάν 22
 ἐξισλαμισθέντες 19
 Ἐπίδαμνος 12_{α0}
 Εἰσαγγελιῶτης Δ. 16_{α2}, 22_{α7}
- Ζολώτας Γ. 22
 Ζιγαλάκης 18_{α0}
- ΗΠΑ 3
 Ἡρακλῆς 4

Δημόσια Κεντρικὴ Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

- Θεσπιεῖς 7₁₈
 Θεσπρωτὸς Κοσμάς 17₇₆, 21, 22₈₇
 Θεσσαλία 6, 15₆₉
 Θρᾶκες 7, 9, 10₃₃
- Ἰλλυρία 5₁₁, 7, 8, 10₃₃, 12
 Ἰουστίνος 4
 Ἰσπανία 3
 Ἰστορία 12₅₅
 Ἰταλία 3, 24
- Καβαλλιώτης Θ. Α. 21₈₆
 Καζάζης Νεοκλῆς 22₈₉, 23, 24₉₅
 Καλλέρης Ἰ. 7₂₁
 Καλλίμαχος Δημ. 21₈₆
 Καλύβια Λαυρεωτικῆς 15₆₇
 Καμπόρογλου Δ. Γρ. 16₇₀
 Καρπάθια 7
 Κάτταρο 10
 Καυκάσιες ἢ Ἀλβανικὲς πύλες 4
 Καύκασος 8
 Κεκαυμένος 6
 Κελεμένη-Ντούρου Μ. 19₈₃
 Κέλτες 7
 Κεραμόπουλλος, Ἄντ. Δ. 15, 17
 Κλεμανσὼ 25₉₆
 Κοκκίνης Σπ. 21₈₆
 Κομνηνὴ Ἄννα 5
 Κορυτσά 21₈₆
 Κοσμάς ὁ Αἰτωλὸς 18, 19
 Κοστοβῶκος 7, 10, 35
 Κούμας Κ. Π. 48
 Κορρίνας Εὐλ. 21₈₆
 Κουτσόβλαχοι 23₉₀
 Κρεμμύδας Βασ. 16₇₁
 Κρήτη 3
 κρυπτοχριστιανοὶ 19₈₃
 Κυριακίδης Στύλπ. 12₅₀
 Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος 13
- Λαγουμιτζῆς Κ. 18₈₁
 Λαζάρου Ἀγ.-Ε. 14₆₆
 Λαζάρου Ἀχ. 6_{12,13,14}, 7₁₈, 9₂₆, 11₄₈,
 12₄₉, 14₆₂
 Λάιος Γ. Σ. 21₈₆
 Λάμπρος Σπ. 15₆₈
- Λάτιο 3
 Λενορμάν Φρ. 10₃₅
 Λιόπεσι 14₆₂
 Λυδὸς Ἰ. 13
 Λυκούρη-Λαζάρου Ε. 18₇₈
- Μαγεντία 3
 Μακεδόνες 7
 Μακεδονία 12₅₀, 13₅₈, 15₆₅
 Μαμμόπουλος Ἀλ. Χ. 20₈₄
 Μαραμοῦρες 7
 Μαρτινιανὸς Ἰωακ. 21₈₆
 Μαυροβούνι 6₁₁, 10
 Μέρτζιος Κ. 21₁₁
 Μεσσάπιοι 8₂₃
 Μιτάκης Διον. 18₈₁
 Μιχαήλ-Δέδε Μαρία 16₇₀
 Μιχαλόπουλος Φ. 18₈₁, 21₈₆
 Μόντε Νέγκρο 5₁₁
 Μοσχολέων Ἀλεξ. 15
 Μοσχόπολις 20₈₄, 21₈₆, 22₈₆
 Μπαμίχας Πύρρος Γ. 14₆₃
 Μπίρης Κ. Η. 5
 Μπότσαρης Δ. Μ. 16₇₁
 Μπότσαρης Δημ. Τ. Νότη 24
 Μπούας Μιχαήλ 15
 Μπουκοβίνα 7
- Ναύπλιο 15
 Νικοκλέους Ν. Γ. 17
 Νικολαΐδου Ἐλευθερία 16₇₁, 19₈₃
 Νόλης Φάν 16₇₀
 Νορμανδοὶ Ν. Ἰταλίας 13
 Νταγκεστάν 4
- Οἰκονομάκος Γρ. Ι. 15₆₇
 Ὀλύμπιος Γεωργάκης 14
- Παιανία 14₆₂,
 Παῖονες 12
 Παλαιολόγος Θεόδωρος 15₆₉
 Παλάσκας Κων. 18₈₁
 Παννονία 10₃₃
 Παπαδόπουλος Νικ. 23₈₁
 Παπαδόπουλος Στ. Ἰ. 18₈₁

Παπακώστα Μουσταφᾶς 18₇₈
 Παπακώστας *Αγγ. 18₈₁
 Παπαχαρίσης *Α. 17
 Παπαχατζῆς Βαλ. 21₈₆
 Πατσέλης Ν. Β. 16₇₁
 Πεδεμόντιο 3
 Πελοπόννησος 15, 16₇₀
 Πέτρου-Μεσογειίτης Χ. Ν. 14
 Πίνδος 7, 13₅₈
 Πιτυκάκης Γ. 14₆₂
 Πλίνιος 4
 Προκόπιος 13
 Πρωτόκολλο Κερκύρας 25
 Πρωτοψάλτης Ε. Γ. 22₈₆

Ρουμάνοι 7, 9, 22₈₆
 Ρωμάνοι 13₅₉
 Ρωμανός Μ. Ν. 23₉₀
 Ρώμη 3
 Ρωσία Παρακαρπαθική 7

Σαμούρ (ὁ *Αλβανὸς ποταμὸς) 4
 Σάν-Τζουλιάνο Α. 24₉₃
 Σάρδελης Κ. 22₈₆
 Σαρματία 4
 Σετάτος Μ. 17₇₂
 Σιδέρης Δ. Αθ. 14₆₂
 Σίνα οἰκογένεια 21₈₆
 Σίνας Σ. 21₈₆
 Σκενδέρης Κ. 20₈₅
 Σκιαδᾶς Ν. 21₈₆
 Σκιπιτάρ 17₇₃
 Σκιπιτάριοι 9₂₇
 Σκιπιτάριοι 9₂₇
 Σκιπιτάρος 14
 Σκόδρα 8, 10
 Σκόπια 10
 Σκούρτη 5₁₀
 Σκυθία 4
 Σκυπρία 9
 Σκυπιτάρ 9
 Σκυπιτάριοι 10, 13, 14₆₆, 21₈₆, 25
 σκυπιταρική 14
 σκυπιταρικό ἰδίωμα 11
 Σκωτία 8
 Σλάβοι 10

Σλαβωνικὸ ἰδίωμα 11
 Σουηδία 3
 Σουλιῶτες 16₇₁
 Σοφιανὸς 14
 Σπαθία 19₇₃
 Στεργιόπουλος Κ. Δ. 17₇₅, 24₉₄
 Στράβων 4, 12
 Συννεφάκης Ν. Γ. 14₆₄
 Σωτηρόπουλος Χαρ. 21₈₆

Ταίναρο 7
 Τεπελένι 20
 Τέρπος Νεκτάριος 18, 19
 Τζιολίττι, *Ιωάν. 24
 Τζουλιάνο Μπ. 24₉₃
 Τόσκηδες 17, 18₇₇
 Τοῦρκοι 8
 Τρανσυλβανία 3
 Τσιάμηδες 25, 26
 Τσιντσάροι 13₅₈
 Τσοποτός Δ. Κ. 18₇₈
 Τσούρκας Κ. Δ. 16₇₀
 Τσημαδάκης Ν. 11, 19, 20₈₄

Φαρά 20
 Φουρίκης Π. 4

Χασιώτης Ι. Κ. 18₈₁
 Χατζῆς *Αντ. 9
 Χατζησωτηρίου Ι. Δ. 17₇₀
 Χιδίρογλου Π. 18₇₉
 Χιμάρα 18₈₁
 Χόρμοβας Κ. 18₈₁
 Χερτσβέργ Γ. Φρ. 11₄₇
 Χρήστου Χρ. 16₇₀
 Χριστιανοαλβανοὶ 22
 Χριστόπουλος Π. Φ. 22₈₆

Ψαλίδας *Αθ. 17₇₅

Ali Pacha 21₈₆, 26
 Aydinli Ahmet 8
 Baric Henrik 10₃₃
 Baric H. 6
 Beaumont 11
 Bellusci Ant. 16₇₀

- Bérard V. 22, 23
 Bonfante G. 6₁₃
 Bozhorî Koço 5
 Braccesi L. 11
 Brunialti A. 12₅₅
 Buda Aleks 21₈₆
- Canini A. 23
 Capidan Th. 6
 Castellan G. 13₅₈
 Cerbelaud Salagnac G. 7
 Commynes Ph. de- 15
 Condurachi 11
 Cvijic J. 18₇₇
- Daniel Odile 6₁₁
 Digovic P. 11
 Dragan I. C. 7₄₉
 Dubuisson M. 13₅₈
 Ducellier Alain 5
- Garasanin M. 12
 Georgiev Vl. 6, 10, 12
 Giles H. 14₆₂
 Gostar 7
 Grégoire H. 10₃₄, 13₆₁
- Hâciu A. 21₈₆
 Hammond 13
 Hasdeu B. 7
 Hatzfeld A. 10
 Heuzey L. 14
 Hobsbawm Eric 16₇₁
 Houssaye H. 16₇₁
- Jirecek C. 10
- Krahe Hans 6₁₄
 Krimbas C. B. 26
 Lago di Albano 3
 Louis Herbert 6₁₄
 Luca Kolë, 5, 8, 13
- Maccas Léon 21₈₆
 Magrini Luc. 23, 24, 25
 Masson O. 12
- Mitrea 11
 Monte Cavo 3
- Nasturel P. 5, 7
 Nicol D. M. 13₆₀
 Nikolanci 11
- Ognenova Ljuba 8
- Païdoussis M. 26
 Papacostea V. 21₈₆
 Papazoglou F. 13
 Parovic - Pesikan 11
 Pârvan V. 7, 11
 Peyfuss 22₈₆
 Philippson 22
 Poghirc C. 7₂₁, 13₆₁
 Popovic D. J. 13₅₁
 Puaux René 14₆₆, 20, 25
- Robert 11
 Rosetti Al. 6, 10₃₃
 Ruffini M. 21₈₆
 Russu J. J. 7₁₅, 6, 10₃₅
- Sankovic Juri 12₅₅
 Savic M. D. 6, 8₂₇
 schioppetto 9
 Sirokov S. 17₇₂
 Skaric Vl. 15₇₀
 Skok Petar 9
 Stadtmüller 21
 Stahl P. H. 6, 7
 Stănescu E. 13₆₁
 Stanford 17
 Stojkov Rus. 5, 8, 13
- Tagliavini C. 10
 Trudgill P. 14₆₂
- Vinja 11
 Vulpe R. 12₅₅
- Weigand G. 6, 23
 Wolton Th. 7₁₉
- Zakythinos D. A, 12₅₂

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας